

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Köpfler Balázs

Ellenforradalmi konfrontációk

Friedrich István, Ulain Ferenc és a Tisza-ügy

Diplomamunka:

Témavezető: Fejérdy Gergely Róbert

Piliscsaba, 2014

Bevezetés

A magyar történelemben nagyon ritkán hajtottak végre merényletet az állam vezetői ellen, és ezek közül még kevesebb lett sikeres. Az elkövetők szinte minden esetben, rendkívül súlyos megtorlással számolhattak. Persze ha kiderült, hogy kik voltak.

Bár a modern kor magyar miniszterelnökei közül többen erőszakos halált haltak, már kezdve az elsővel (gróf Batthyány Lajossal). De merénylet áldozata csak egy, gróf borosjenői és szegedi Tisza István lett. Az elkövetőket a gyilkosság után nem sikerült előkeríteni, amikor az állapotok rendeződésével újra megindult a nyomozás, a hatóságok már több problémával kellett szembesülniük.

A dolgozatomban szeretném újra¹ áttekinteni a merénylet és a perek körülményeit, de már másra helyezném a hangsúlyt. Elsősorban a korszak két kevésbé ismertebb, de fontos szerepet játszó politikusát helyezném a vizsgálat középpontjába, Friedrich Istvánt és Ulain Ferencet. Akik gyakorlatilag egyikei a legfontosabb szereplőknek a Tisza-ügy kapcsán. Mely ügyben kevésbé maga a gyilkosság kapott szerepet, inkább annak körülményei, hogy a forradalmat miként készítették elő, és hogyan vezényelték le. Ekkor még csak Friedrich kerül előtérbe, mint hadügyi államtitkár. A nyomozás megkezdése után, mikor Magyarországon, a vezető pozícióra törekvők jelentős része ellenforradalmár kíván lenni, már mind a ketten az események középpontjába kerültek. Ez mind Friedrichnek, mind Ulainnak életpályája csúcsa. Bár különböző okoknak köszönhetően kiszorulnak az élvonalból, azért a 1920-as évek béli életpályájuk is elég érdekes.

Sajátos dolog történik 1924. november 13-án, a frissen megalakult Magyar Nemzeti Függetlenségi Párt budapesti klubhelyiségében tartott tanácskozáson megjelenik Wolff Károly és Friedrich István (két jelentősebb kereszténypárti ellenzéki). Az utóbbit tekinthetjük érdekesebbnek, mivel egy szobában tartózkodott azzal az emberrel, aki három évvel azelőtt elég komolyan részese volt annak, hogy egyre lejjebb csúszott a politikai hatalom csúcsaitól. Ulain Ferenc ügyvéd képviselte, Almássy Denise-t a Tisza-per egy jelentős szakaszában.

¹ 2012-ben ugyanebben a témakörben írtam és védtem meg BA-s dolgozatomat, de az más aspektusból vizsgálta a történeteket. A kor szereplőinek visszaemlékezéseiről és levelezéseiről keresztül mutattam be a kialakított véleményeket és az ideológiai hátterét

Ennek ellenére a hasonló helyzet egy platformra helyezte őket. Sőt 1923 második felében egy parlamenti pártszövetséghez is tartoztak, a Keresztény Ellenzéki Szövetséghez (KESZ).

Mindenképp érdemes megemlíteni egy másik érdekes, és semmiképpen sem véletlennek mondható esetet. 1931-ben gróf Károlyi Imre írt egy könyvet „A kapitalista világrend válsága” címmel. Erről többekkel együtt Friedrich István írt kritikát Válasz gr. Károlyi Imrének: „A kapitalista világrend válsága c. kv.-re”, szintűgy 1931.² Azért sem tekinthető véletlen esetnek, hiszen Károlyi Imre a fajvédőket komolyan támogatta 1920-as években, és a Tisza per nyomozati szakaszában, egyrészt komoly jutalmat ajánlott fel a nyomravezetőknek, másrészt egy magánnyomozó irodát szervezett, Dietz Károly korábbi főkapitány vezetésével, az ügy feltárása érdekében. Ezen kívül elég szorosan együttműködött a fentebb már említett Ulain Ferencsel.

A dolgozatom vizsgálatának időbeli fókusza, nyomozás és a perek időszaka.

² Bár tényleg nem tekinthető véletlennek, Friedrich meglepően pozitívan nyilatkozott mindezek ellenére Károlyi Imre könyvéről. (In.: *Friedrich István: A tizenkettedik óra*. In.: Válasz gróf Károlyi Imrének „A kapitalista világrend válsága” című könyvére. Írták: Czettler Jenő – Éber Antal – Friedrich István – Györki Imre – Mónus Illés. Gutenberg Könyvkiadóvállalat, Budapest, 1931. 35-64.). Fő kritikája az, hogy bár fölvetette a problémákat, de azokra valódi megoldást nem kívánt adni.

Historiográfiai áttekintés és értékelés

A merénylettel és a perekkel eddig három monografikus jellegű mű és több tanulmány s előadás foglalkozott. A legrégebben a Hegedűs Sándor által írt Egy politikai per kulisszatitkai, egy évtizeddel később jelent meg, Pölöskei Ferenc: A rejtélyes Tisza-gyilkosság, a legújabb pedig Csere Péter: Gróf Tisza István meggyilkolása.

A három szerző közül Hegedűs és Pölöskei történészek, Csere jogász végzettségű ügyvéd. Hármuk közül a legöregebb Hegedűs Sándor, életrajza nincs, viszont 2010-ben a Munkáspárt hetilapja a Szabadság készített vele egy rövid interjú, amiből pár dolog kiderül az életéről. Írásai közül több az interneten is olvasható, többek közt a Messziről jött ellenálló: Bajcsy-Zsilinszky a Népi Front: Az élhető Magyarországért.³ Az interjúból kiderül, hogy 1925-34 között Franciaországban élt (gyakorlatilag születését követően került ki, polgári értelmiségi szüleinek köszönhetően). Hazatérte után került kapcsolatba a Horthy-rendszer lélekromboló és diszkriminatív világával. Eben az időszakban még nem tekintette magát kommunistának (a szülei sem voltak azok), bár a család egy közeli barátja (Litzmann-Bonyhádi Jenő) ebbe az irányba terelgette őket „konspirálva”. De az ifjú serdülő tudatára már jelentős hatást tett. Szerinte azonban, a döntő lökést a kommunistává válásához, Horthyék adták. 1944-ben a bori munkatáborba került, ahol sok baloldali szellemiségű emberrel megismerkedett, Marxról is itt hallott először (ezzel egy kicsit önellentmondásba kerül saját magával). 1947 májusában lett MKP párttag (habár ekkor még nem volt teljesen tudatos kommunista), majd miután belépett a hadseregbe, politikai tiszt lett. Pécsre vezényelték, ahol a Dózsa György Gyalogos Tiszti Iskola történelem tanszékének a vezetésére kapott megbízást. Mivel történelmi tudását nem tartotta megfelelőnek jelentkezett a Budapesti Egyetemre, ahol középiskolai tanári diplomát szerzett, leszerelése után először egy kereskedelmi szakközépiskolában, majd a Villányi úti Oktatási Igazgatóságon dolgozott 1985-ös nyugdíjba vonulásáig. Órákat adott a marxista-leninista egyetemen is. Közben 1959. július 4-én doktorált filozófiából, történelemből és politikai gazdaságtanból. A Munkáspárt hű támogatójának tartotta magát, lelkesen támogatta a pártot, és idős kora ellenére kopogtató

³ Hegedűs Sándor: Messziről jött ellenálló: Bajcsy-Zsilinszky Endre Népi Front Az élhető Magyarországért (2013.december 21.) <http://www.nepifront.hu/index.php/hirek/91-mozgalmi-hirek/199-messziről-jött-ellenálló-bajcsy-zsilinszky-endre> (2014.03.11.)

cédulákat is gyűjtött.⁴ A 2010-es önkormányzati választásokon a Munkáspárt színeiben indult a 13. kerületben, 38 szavazattal 2,67%-ot ért el.⁵Ebből a rövid bemutatásból is kiderül, hogy Hegedűsnél nem csak a korszellem érvényesült a mű megírásakor, hanem a személyes ellenérzések is az előző rendszerrel szemben. Ennek ellenére, nála érződik leginkább az alapvető források ismerete, és az ott felmerülő nyilvánvaló kérdőjeleket ki is hangsúlyozza.

Hegedűsnél sokkal ismertebb, Pölöskei Ferenc, aki 1930-ban született Réden. 1949-ben kezdte meg egyetemi tanulmányait, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán magyar-történelem szakon. 1953-ban szerzett diplomát. Ezt követően az új- és legújabbkor történeti tanszéken lett tanársegéd. Az elkövetkezendő 17 évben folyamatosan emelkedett a ranglétrán, mígnem 1970-ben egyetemi tanáré nevezték ki. 1969-ben védte meg az akadémiai doktori értekezését. A Magyar Tudományos Akadémia 1987-ben levelező, majd 1995-ben rendes tagjává választotta. Első művein még nagyon érződik a kor elvárása, pl.: Horthy és hatalmi rendszere (1919-1922),⁶ ez később egyre jobban elmaradt, Tisza Istvánról írott életrajzi monográfiájában, majd a gyilkosságot feldolgozó ismeretterjesztő művében már sokkal megértőbb, bár haladásellenséget továbbra is kritizálta.

Csere Péter, aki a Tisza-gyilkosságokat legutóbb dolgozta fel, jogász, gyakorló ügyvéd Győrben. 1956-ban a forradalom időszakában született, jelenleg előadásokat tart frissen megjelent könyvével kapcsolatban. Mellékesen, az előszót Raffay Ernő írta, aki a Debreceni Egyetemen szervezésében 2011-ben megjelent tanulmánykötetben, pont ugyanezt a témát taglalta. Bár már megelőzően, a Trianoni Szemlében írt cikkeiben is foglalkozott a kérdéssel.⁷Csere is ismertette, a Raffay által nagyon nagy jelentőségűnek tartott feljelentést, különböző kérdőjelekkel – állításainak jelentős részér elvetette – Raffay egyáltalán nem veszi ezeket a problémás pontokat figyelembe. A Radvánszky Béla-féle feljelentést kivonatossan közölte, mindenfajta forráskritika nélkül, (ami többek között azért is tekinthető problémásnak,

⁴ Beszélgetés Hegedűs Sándor történésszel: Szabadság. Munkáspárti Hetilap <http://www.aszabadsag.hu/cikkek/2010/18/interju.htm> (2014.03.11.)

⁵ Önkormányzati választások 2010 – A Munkáspárt jelöltjeinek szereplése. <http://www.kommunista.net/hir/onkormanyzati-valasztas-2010-a-munkaspárt-jeloltjeinek-szereplese> (2014.03.11.)

⁶ *Pölöskei Ferenc*: Horthy és hatalmi rendszere (1919-1922). Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977.

⁷ Raffay Ernő: Tisza István meggyilkoltatása. In.: Tisza István és emlékezete. Tanulmányok Tisza István születésének 150. évfordulójára. Szerk.. Maruzsa Zoltán, Pallai László. Debrecen Debreceni Egyetem Történelmi Intézete 2011. 251-260.

Raffay Sándor: A Tisza-perben báró Radvánszky Béla följelenti gróf Károlyi Mihályt. Trianoni Szemel II (2010) 1. 64-65.

Raffay Sándor: Gróf Tisza István meggyilkolása. Trianoni Szemel II (2010) 1. 66-67.

mert Radvánszky feltételezések alapján írta meg beadványát, így utólagosan lehetőséget adhat arra, hogy fönntartson bizonyos az ügyben keletkezet mítoszokat. Csere itt, ennél a pontnál állapítja meg, hogy érzelmi és csak feltételezéseken alapuló dokumentum több helyen problémás kijelentéseket tesz, és olyan személyeket is bűnösnek tekint, akikről szerinte is bebizonyosodott később, hogy az ügyben ártatlanok (pl.: Károlyi Mihály, Heltai Viktor).

Mindhárom könyv ismeretterjesztő jellegű (nem kimondottan szakmai köröknek készültek, ez legkevésbé a Hegedűsnél érződik, egy szempontból nézve, ő használ egyedül, bár nem mindenhol hivatkozásokat.⁸ Az első is, meg a második is koruk két népszerűsítő sorozatában jelentek meg, a Kossuth könyvkiadó Népszerű Történelem, illetve a Helikon Kiadó Labirintus sorozatában (ez utóbbi amúgy is a magyar történelem különböző rejtélyes eseteit és kérdéseit vette célpontra. Ezekben még az is közös, hogy a kommunista elnyomás évtizedeiben láttak napvilágot (bár az utóbbin érződik már az enyhülés).

Nyelvezet szempontjából mindhárom elég olvasmányos (leggördülékenyebb Cseréé), legszabatosabban Pölöskei fogalmaz, szerkezetükben vannak hasonlóságok és különbségek. Itt talán az is szempontnak tekinthető, hogy mit kívánnak kiemelni, és milyen érzelmekre szeretnének hatni. Mindhárom szerző a merénylettel kezd. Hegedűs és Pölöskei ezt követően Tisza életútját mutatta be, ezzel is indokolva a tettet. Pölöskeinél ez a rész dominál leginkább.

A legfontosabb különbség, hogy minek tekintik a merényletet: Hegedűs (a háborúból hazatért bosszúért kiáltó katonák jogos gyilkossága), Pölöskei (ismeretlen elkövetők szervezett politikai merénylete, de a perek koncepciósak), Csere (szervezett, politikai gyilkosság, a tetesek ismertek, a perek általánosságban tiszták és jogos ítéletet hoztak).

Ehhez kapcsolódik, hogy a dolgozat keretében vizsgálatra kerülő két személy, akik jelentős mértékben a perek főszereplői (őket lehet leginkább a valódiaknak tekinteni, hiszen akár a katonai, akár a polgári per vádlottjait nézzük személyük szinte súlytalan, összehasonlítva egy miniszterelnökkel vagy egy később is jelentős szerepet vállaló ügyvéd-politikussal). Ez leginkább Hegedűsnél jön ki, Pölöskeinél a terjedelem nem engedi a per ezen

⁸ Ennek hiánya egyértelműen Csere estében, jön ki legjobban, mert több érzékeny esetben sem adja meg pontosan, hogy honnan vette az információit.

aspektusának bővebb kifejtését, Csere teljesen figyelmen kívül hagyja ezt az elemet, hiszen ez a könyvének az alapkoncepcióját kezdené el bomlasztani.

Eddig sem Friedrich Istvánról, sem Ulain Ferencről nem készült életrajzi monográfia. Az egykori miniszterelnök azonban jóval több figyelmet kapott a korszakkal foglalkozó művekben.

Vizsgálatunk megkezdése előtt, röviden számba kell vennünk azt az elsődleges forrásbázist, amiből dolgozni kívánunk. Ulain Ferenc személyi anyaga megtalálható a Budapesti Ügyvédi Kamara iratanyagai között. Ulain ezen kívül rendszeresen vezércikket írt lapjában, a Szózatban, több beszéde is megjelent. és két perben (Tisza, és az ellene indított összeesküvés eljárásban) is komoly szerepet játszott. A nemzetgyűlés, majd az országgyűlés képviselője volt, ahol több ízben is felszólalt. Több levele is fennmaradt, ezeket az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára őrzi.

Friedrich István szintűgy több újságban publikált (többek közt a sajátjában, a Cinkota és környékében is). Több politikai írása is megjelent. Parlamenti képviselőként rendszeresen felszólalt a házban. Levelezése jóval kisebb arányban maradt fenn.⁹

A perekre vonatkozó elsődleges forrásbázist, majd ott mutatom be.

⁹ A Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltárban őrzik a Windischgraetz hagyatékot, melyben a leírás szerint Windtschgraetz Lajos herceg levelezése is található (Friedrich-kel és Gömbös Gyulával), sajnos jelenleg ez az anyag nem kutatható köszönhetően az 1956-os forradalom alatti szovjet belövésnek, mely során keletkezett tűzben az iratanyag komolyan megsérült.

Tisza István élete és halála

Tisza István a 20. század első felének egyik legmeghatározóbb magyar politikusa, sőt államférfija. 1918-as haláláig a közélet egyik igazodási pontja, amely egyrészt adódik személyéből, másrészt pozíciójából. Sokan a később éltek bölcsességével és az utókor mindentudásával, úgy ítélték meg, hogy Tisza rossz döntéseket hozott, bűnösnek kezdték kikiáltani (elégge az anyagi világhoz kötött szempontok alapján: gazdaság, politika, társadalom). Manapság sokszor abból a szempontból közelítünk eseményekhez, személyekhez, hogy azok jól teljesítettek-e a fenti szempontból vagy nem, de ez torzítás.¹⁰ Hiszen, ha így vizsgálnánk csak a történelmet, akkor például Magyarországon a kommunista időszak pozitív értékelést is kaphatna, de ilyenkor figyelmen kívül hagyjuk a lelki és eszmei tényezőket.

Személyét azért is szükséges megvizsgálnunk egy kicsit jobban, hogy ezzel is össze tudjuk hasonlítani a következő korszak két jellegzetes egyéniségével, akik érintkeznek is vele egy bizonyos ponton. Tisza életpályája több szempontból is tipikusnak tekinthető, hasonlóan Ulianéhoz, és még Friedrichéhez is.

1861. április 22-én született, Budapesten, a Degenfeld család pesti házában, édesapja Tisza Kálmán, aki ekkor aktívan részt vett az országgyűlés vitáiban (a határozati párt egyik vezetője volt). Édesanyja gróf Degenfeld-Schumburg Ilona. Alsó- és Középfokú tanulmányait otthon végezte (ez akkoriban szokásban volt a vagyonosabb nemesi családok köreiből), magántanulóként és osztályösszevonásokkal. Édesanyjának köszönhető a gondos, mély református vallási nevelését. Középiskolai tanulmányainak zárására a neves pedagógus Géresi Kálmán készítette fel. Érettségi vizsgáját a debreceni református kollégiumban 1875-ben,¹¹ 14 évesen tette le. Ezt követően németországi egyetemeken (Berlin, Heidelberg) jogot, államtudományt és statisztikát hallgatott. Doktori címet 1879-ben szerzett Budapesten, Az adóáthárítás elmélete című dolgozatával, államtudományból. Ezt Kerkápoly Károly egyetemi tanár, parlamenti képviselő és pénzügyminiszter értékelte. Ezt követően a belügyminisztériumban helyezkedett el. Majd miután leszolgált az önkéntes évét a

¹⁰ Székér Nóra: Szent-Iványi Domonkos és könyve I. Magyar Szemle XXII. (2013) 11-12. http://www.magjarszemle.hu/cikk/szent_ivanyi_domokos_es_konyve_1_resz (2014.03.11.)

¹¹ Tisza később nagyban hozzájárult, hogy Debrecen egyetemi város legyen, ezt az azzal hálálta meg, hogy 1921-ben felvette a nevét.

huszároknál (kitűnő lovas volt), átvette a geszti birtok irányítását. 1883-ban vette feleségül nagybátyja, Tisza László leányát, Ilonát. Két gyermekük született, 1886-ban István, 1889-ben Julianna (aki csak öt évet élt).¹²

A tapasztalatok és megfelelő ismeretek megszerzése után, a 80-as években indult meg a politikai pályája, 1886-ban választották a vízaknai kerület képviselőjévé. A parlamentben is először csak figyelt, majd a nagy véderővitában kezdett el aktívan szerepelni. Apjának, Tisza Kálmánnak a távozása után a szabadelvű párt egyik vezető egyénisége lett, pozíciója, a parlament válságával párhuzamosan egyre jobban erősödött.¹³ 1897-ben megörökölte a grófi címet nagybátyjától, Tisza Lajostól, aki az uralkodótól nem sokkal korábban kapta Szeged újjáépítésében játszott szerepéért.

Bár az Osztrák-Magyar Monarchia gazdaságilag rendkívül sikeres évtizedek után volt, a századfordulón egyre több probléma merült fel, amelyekre muszáj volt megoldást találni. Tisza is ezt szerette volna. Mivel úgy látta, hogy Magyarország nem várakozhat sokáig, merthogy ezzel csak a saját erejét gyengíti. Azok közé tartozott, akik úgy látták, hogy a Magyarország fennmaradásának garanciája az erős Monarchia, a magyarságnak a dualizmuson belül kell minél komolyabb pozíciókat kiharcolni, nem lehet az örökös lázadás lázában égni¹⁴ (már ifjúkori levelében elutasította, a függetlenségek sajátos hozzáállását).¹⁵ Az 1890-es években az ellenzék egyre inkább abban látta akaratérvényesítési lehetőségét, hogy az obstrukció eszközéhez folyamodtak, ezzel szinte a teljesen működésképtelenné tették a törvényhozás munkáját. Mivel az ellenzékiességük fő programja a rendszer teljes átalakítása volt (egyrészt a társországgal kívánták a kapcsolatokat minimalizálni, másrészt a monarchia stabilizáló tartóoszlopát kívánták minél jobban háttérbe szorítani),¹⁶ kormányképtelenek voltak. Ezért ha már nem irányíthattak, akkor senki ne irányíthasson elv alapjára helyezkedtek, fő alappontként, hogy ők mindent a nemzet jogainak védelmében tesznek.¹⁷

Tisza úgy tervezte, hogy ha sikerül véghezvinnie egy házszabály-revíziót, akkor az újra működésbe álló törvényhozás képes a megfelelő törvények elfogadásával az ország

¹² *Pölöskei Ferenc*: Tisza István. Gondolat, Budapest, 1985. 16-17.

¹³ Uo. 17-18.

¹⁴ *Tőkész László*: Tisza István eszméi, politikai arca. Kairosz Kiadó, h.n., 2000. 214-228.

¹⁵ Tisza István válogatott politikai írások és beszédek. Szerk.: Tőkész László. Osiris, Budapest, 2003. 389-397.

¹⁶ Csak azt felejtették el igazán átgondolni, hogy mit helyeznek a helyére, elfelejtve ezzel elődjük, Podmanický Frigyes báró szavait, „inkább Bécsbe megyek a némethez, mint Belgrádba a ráchoz”.

¹⁷ *Vermes Gábor*: Tisza István. Századvég biográfiák. Századvég kiadó, Budapest, 1994. 75-76.

stabilizálására, és egy esetleges háborúra való felkészülésre. Az OMM katonai költségvetése volt a legalacsonyabb a nagyhatalmak közül.¹⁸ A századfordulón már egyértelműen ő a szabadelvű párt kemény magjának vezetője, egyre inkább közelebb került az esetleges miniszterelnöki megbízáshoz is, de a párton belül és az ellenzéknél is egyre nőttek ezzel szemben az ellenérzések. 1903 őszén Ferenc József látva Széll Kálmán sikertelenségét (kompromisszumokkal nem tudta feloldani a közjogi ellentétet), elfogadta a miniszterelnök lemondását, majd Tiszát bízta meg a kormányalakítással. Első körben sikertelenek voltak a tárgyalások, így ideiglenesen Khuen-Héderváry Károly (korábbi horvát bán) lett a miniszterelnök, de pár hónap múlva elkerülhetetlenné vált Tisza újbóli kinevezése. Az első Tisza-kormány november 3-án alakult meg, legfőbb céljának a törvényhozás működésének helyreállítását jelölte meg, ehhez eszközként az új házszabályokat (lényegében az 1848-as szabályzás volt érvényben)¹⁹ szeretett volna elfogadtatni. Ez végül csak puccsszerűen sikerült, „zsebkendőszavazással”. Ezt követően Ferenc Józseftől a házfelosztatást kérte, bízva abban, hogy érveit a választók is elfogadják. 1905-ben a Monarchia történetében először a kormánypárt súlyos vereséget szenvedett. 1906-ban feloszlatta a szabadelvű pártot, és gyakorlatilag visszavonult a politikától. A koalíciós kormány 1909-re egyre rosszabb helyzetbe került (horvát vasutasok, új oktatási törvény, új választójogi törvénytervezet), előzetes tervei és ígéretei közül szinte semmit nem tudott megvalósítani. Így Tiszának megnyílt a lehetősége a visszatérésre, elsőként megszervezte a Nemzeti Társaskört, majd az 1910-es választásokra megalakult a nemzeti munkapárt. Ennek pártvezéréként fölényes győzelmet aratott a választásokon. A nyílt konfliktus elkerülése miatt, először sem a házelnöki, sem a miniszterelnöki széket nem vállalta. Így először Khuen-Héderváry Károly, majd Lukács László vezette kormányok tesznek kísérletet az előzetes tervek megvalósítására, nem sok sikerrel, mivel az ellenzék tovább folytatta, a parlamenti munkát megbénító obstrukcióját. Ezért 1912 májusában átvette a házelnöki tisztséget, erre válaszul a szociáldemokraták óriási tömegtüntetést hívtak össze a fővárosba, május 23-ára („vérvörös csütörtök”),²⁰ mely ellen a rendőrség és a fővárosba rendelt csendőrség is fellépett.²¹ Az új házszabályok elfogadása után sikerült keresztülvinnie (részben már a miniszterelnöki

¹⁸ Uo. 162.

¹⁹ A parlamentarizmus mindenhol szigorítani volt kénytelen a korábbiakhoz képest, hogy működőképes maradjon. Magyarországon erre Tisza tett kísérletet, ekkor még sikertelenül. Ebben – máig hatóan – sajátosan kritizálták Tiszát, antidemokratikusnak, zsarnokinak kiáltották ki, miközben ezzel pont azt a modernizációt támogatta, amit ők is szerettek volna.

²⁰ Az esemény a korszak több íróját, költőjét megihlette pl.: Babits Mihályt, Ady Endrét.

²¹ *Buchinger Manó*: Küzdelem a szocializmusért. Emlékek és élmények. A magyar munkásmozgalom hőskora I. Népszava Könyvkiadó, h.n., é.n. 186-192.

időszakában), az új véderő-, az új közigazgatási-, az új választási- és a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről szóló törvényt.

Az 1912. május-júniusi időszakban Tisza István minden ellenzéki erővel szembe került.²² Szociáldemokratákkal, a függetlenséggiekkel, a polgári radikálisokkal, és más kisebb csoportokkal, melyek a társadalom gyökeres szerkezeti átalakítását hirdették. 1912. június 7-én Kovács Gyula ellenzéki képviselő merényletet kísérelt meg Tisza ellen, a terrorcselekmény sikertelensége után, a sérült, és tettének állapotában nem beszámítható képviselőt hősnek kiáltották ki, kórházi szobáját ellepték a virágok.²³ Sokak szerint a Tisza által képviselt liberális konzervatív gondolkodásmód érvényét veszítette, az országon már csak a radikális átalakítás segíthet. Pár évvel később, majd pár évtizeddel később bebizonyosodott, hogy ez a fajta szemlélet inkább katasztrofális eredményekkel jár, mint tényleges helyzetjavulással.

Lukács László miniszterelnökkel szemben 1912 májusában felmerült a korrupció vádja, ettől kezdve kormányának pozíciói folyamatosan gyengültek, amikor a panamával kapcsolatos pereskedését sem tudta megnyerni, már várható volt, hogy beadja lemondását, ez 1913. június 10-én következett be, amit követően Tisza István kapott kormányalakítási megbízást.²⁴ Folytatta megkezdett politikáját, Magyarország stabilizációját. De, ennek teljes kibontakoztatására, már nem kerülhetett sor, mivel elérkezett 1914 júniusa.

Az európai országok fölépítették az ítéletnap gépezetét,²⁵ melyben nem volt menekülés a háború elől. Tisza István, a trónörökös meggyilkolásának (1914. június 22.) hírére megszakította Geszten töltött szabadságát, és azonnal a fővárosba, majd Bécsbe utazott. Ellenezte az azonnali hadüzenetet, a diplomáciai helyzetet nem tartotta megfelelőnek (Románia esetleges Erdély elleni támadása és a központi hatalmak egyetlen balkáni szövetségesének, Bulgáriának a katonai kimerültsége miatt). Szemben állt az egész közös minisztertanáccsal, ahol mindenki a háború mellett volt, bár ez Conrad vezérkari főnök esetében nem volt túl meglepő (pl.: korábban többször indítványozta Olaszország megtámadását, annak ellenére, hogy az olaszok a Hármas-szövetség tagjai voltak). Idővel

²² Ifj. Bertényi Iván: A gyűlölt Tisza István. Kommentár 2011/5. http://kommentar.info.hu/article/a_gyulolt_tisza_istvan (2014. 03. 14.)

²³ Vermes: i.m. 201-204.

²⁴ Uo. 212.

²⁵ Kissinger, Henry: Diplomácia. Panem, Budapest, 2008. 162-195.

álláspontja változott, a végén elfogadta a háború lehetőségét,²⁶ de azzal a feltétellel, hogy Szerbiából Ausztria-Magyarország nem annektál területeket. Július 28-án a Monarchia hadat üzent Szerbiának.

1914 közepétől háborús miniszterelnök lett, aki megpróbált minél többet megtenni, hogy a civil szféra felől a katonai feladatokat minél jobban lehessen biztosítani és támogatni. De nem hunyázkodott meg a hadsereg vezetőivel szemben, a magyar érdekeket képviselte (pl.: a közös hadügyminisztériumnak Magyarországon nem volt közvetlen jogköre). Ha kellett segített a Monarchia másik felének, pl.: az élelmezési problémák leküzdésében, ezzel is erősítve a magyar pozíciókat. 1915-1916-ra a Monarchia erős embere lett, Ausztria-Magyarország külpolitikájának egyik legbefolyásosabb irányítója. De a hadvezetésbe egyáltalán nem volt beleszólása, nagyon kevés információhoz jutott csak hozzá. Miniszterelnöksége alatt továbbra is kitarzott amellet, hogy Monarchia ne annektálja Szerbiát. Tisza István a háború végéig hű maradt régi politikai elvei mellett. Reményei szerint a Monarchia megegyezéssel békét köthet az antanttal, és Magyarország területi integritása sértetlen marad.²⁷

1916. november 21-én meghalt Ferenc József, aki Tisza István miniszterelnökségének legfontosabb támogatója volt, hiszen ő hozta el, a stabilitást a magyar belpolitikába. Utódával, IV. Károllyal Tisza megpróbált minél szorosabb kapcsolatot kiépíteni (szerette volna megőrizni eddig megszerzett pozícióit), ez nem sikerült, az új uralkodóval több komolyabb ellentéte alakult ki (pl.: a koronázás-kérdésében).²⁸ IV. Károly egyre inkább meg kívánt szabadulni Tiszától, erre végül 1917 áprilisában lett meg a lehetőség. IV. Károly utasította Tiszát egy új választójogi törvény kidolgozására (tudhatta, hogy Tisza jelentős bővítésre nem lesz hajlandó), aki ezt el is utasította, és érezte, hogy a továbbiakban nem bírja az uralkodó bizalmát.²⁹ 1917.május 23-án az uralkodó Gödöllőre látogatott, és felszólította a kormányfőt a lemondásra.³⁰ Tisza az ellenzék vezére lett. Ezzel egyidejűleg bevonult katonának. Folyamatosan ingázott a főváros és a front között, megpróbált megakadályozni minden felelőtlen reformot.

²⁶ *Ifj. Bertényi Iván*: Tisza István és az I. Világháború. In.: Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről. Szerk.: Romsics Ignác. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 35-80.

²⁷ Uo. 80-84.

²⁸ Szerette volna, hogy az ideiglenes nádor intézményét koronázás esetén a miniszterelnök tölthesse be.

²⁹ A miniszterelnöki szék betöltésénél az uralkodó akarata volt az elsődleges. (*Kozári Monika*: A dualista rendszer (1867-1918). Pannonica Kiadó, h.n., 2005. 14.)

³⁰ Vermes: i. m. 396-432.

1918 októberére Tisza István és Monarchia politikai elitjének pozíciói nagyon jelentősen meggyengültek. Bármennyire nem csak rajtuk múlt, de nekik kellett elvinni a háborús vereség felelősségét. Tisza október 17-én tartotta híres, hírhedt beszédét, melyből csak „ezt a háborút elvesztettük” szlogent szokták kiemelni (tény, egy háborús miniszterelnök szájából jelentős szavak), de nem csak erről, hanem arról is szólt a felszólalása, hogy most nem lehet feladni, ki kell tartani, a nemzetnek egységbe kell fornia, hogy a vereségből ne legyen katasztrófa.³¹

Ezen utolsó nagyobb beszéde előtt egy nappal kíséreltek meg ellene egy merényletet, a Korvin-csoport emberei (Korvin Ottó és sejtje, alapvetően kommunista ideológia befolyása alatt állt). A gyilkosságot Lékai Jánosra bízta, aki súlyos tüdőbetegként, kevés más módon tudott segíteni a világforradalom kirobbanásában. A fegyver csütörtököt mondott, így Tisza megmenekült.³²

A merénylettel kapcsolatban ki kell térnünk még két közlésre. A Korvin terrorista csoport tagja volt Demény Pál (később jelentőssé váló kommunista politikus, ellenálló a második világháborúban, Budapest elfoglalásakor 1945-ben elsőként tartóztatta le az NKVD, 1980-as években megírta emlékiratait, majd 1990-ben parlamenti képviselő lett). Aki visszaemlékezésében arról írt, hogy a merényletben használt Browningot Friedrich Istvántól kapták.³³ A Korvin-csoport egy másik tagja arról írt memoár regényében, hogy Friedrich tőlük akart fegyvert és autót szerezni, hogy azzal megölje Tiszát.³⁴ Mindkettőjük vallomását nagyban gyengíti kommunista eszmeiségük, de e miatt nem is lehet őket teljesen elvetni.

³¹ A XX. század magyar beszédei. Szerk.: Vajda Barnabás. Agave Kiadó, Budapest, 2007. 63-67.

³² Lékai János politikai pályája. Egy jelentékeny ember az írások tükrében. Szerk.: Svéd László. Ifjúsági lapkiadó vállalat, Budapest, 1976. 17-20.

³³ Demény Pál: Rabságaim I. Tények és tanúk. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989. 15-16.

³⁴ Lengyel József: Visegrádi utca. Magvető kiadó, Budapest, 1972. 73-74.

Merénylet

1918. október 31-én a korai esti órákban megölték gróf Tisza Istvánt, Magyarország korábbi kétszeres miniszterelnökét. Minden kérdéjellel együtt pár dolgot azért kijelenthetünk a gyilkosságról: egy csoport követte el, akik előzetesen tisztában voltak a körülményekkel (csendőrök vannak az alagsorban, akiket le kell fegyverezni), szervezetten cselekedtek, tudták, hogy kiknek kell őrt állni, kiknek kell biztosítani a kapcsolatot, és, hogy kik fogják végrehajtani a gyilkosságot. Ebből a rövid logikai levezetésből azt lehet megállapítani, hogy politikai összeesküvésről beszélhetünk, amelynek célja Tisza megölése volt.

Október 31-én délután 5 óra után fegyveresek egy csoportja hatolt be a Hermina úton található Róheim-villába, ahol Tisza István, felesége és unokahúga, és a villa személyzete tartózkodott. Bár Károlyi, a felesége emlékiratai szerint már délelőtt elrendelte a legnépszerűtlenebb személyek védelmét (bár mások szerint ezt a budapesti rendőrfőkapitány tette meg), ez azonban nem volt túl hatékony. A kirendelt csendőrraj egy része eltávozott, a maradék pedig nem tanúsított ellenállást. A Tisza meggyilkolásáról szóló hírt az épp eskütételre váró kormány mély megdöbbenéssel vette tudomásul. Az új kormány tagjai közül többen vélekedtek úgy, hogy a kormány (jövendő) megítélésének semmi nem tett volna rosszabbat, mint az egykori miniszterelnök megölése.³⁵

Tisza is, mint a többség, támogatásáról biztosította az új hatalmat.³⁶ Dél tájban látogatói voltak, céljuk megállapítása bizonytalan (lehet, hogy ők voltak az előzetes terepszemlélzők). A kertész engedte be őket a kertkapun (ezt Tisza határozott kérésére sem zárták be kulccsal). Délután folyamán a közeli Városligetben nagy tömeg gyűlt össze. 5 és ½ 6 között két szállítójármű érkezett a villához fegyveresekkel. A magasföldszinten Tisza, felesége, és unokahúga, Almássy Denise tartózkodtak. A személyzet az alagsorban volt. Telefonösszeköttetés nem működött (a telefonközpont a forradalom mellé állt). Az érkező katonák előzetes terv szerint, határozottan és gyorsan cselekedtek. Négyen a házba indultak, ketten az alagsorba mentek, hogy a kártyázó csendőroket lefegyverezzék. A maradék a kertben és az utcán biztosította a terepet (és a gyors visszavonulást). A hallba belépők Tiszát

³⁵ *Salamon Konrád*: Nemzeti önpusztítás 1918-1920. Forradalom-proletárdiktatúra- ellenforradalom. Korona Kiadó, Budapest, 2001. 55-56.

³⁶ A dolgozatban vizsgált merénylet rövid (normajellegű) leírása szükséges a viszonyítási alap megteremtéséhez.

keresték, aki felesége és unokahúga kíséretében lépett oda. Addigra már kezében revolver volt, amelyet a fokozódó lárma hatására vett magához, családja védelmében. Rövid szóváltás után, Tisza lerakta a kezéből a fegyvert. Ezt követően eldördültek a merénylők lövései, melyek közül kettő halálos volt. A kivégzést lebonyolító katonák, amilyen gyorsan érkeztek, úgy is távoztak. Nyomuk veszett. A személyzet egyik tagja elrohant egy orvosért a közeli Bethesda kórházba. A kiérkező orvos már csak a halált tudta megállapítani.³⁷

³⁷ Pölöskei, 1988. 8-10.

A vizsgálatra kijelölt szereplők rövid életútja³⁸

Friedrich pályáját nem lehet a kimondottan sikeresek közé sorolni, (de mint ezt még a legelején megállapítottam, nem lehet csak ez a mérce, egy politikus életpályájának mérlegelésekor), de mindenképp van egy érdekes sajátossága, függetlenségi liberális ellenzékiből lesz harcos ellenforradalmi miniszterelnök, majd pedig a pedig a konszolidáció kitartó bírálója.

Friedrich István, aki nyugodtan versenybe szállhat a legtöbb politikai irányzat és csoportban való részvétel címéért. 1883. július 1-án született a Pozsony vármegyei Malackán, ahol édesapja gyógyszerész és gyáros volt. Római katolikusnak keresztelték. Friedrich a pozsonyi főreáliskolában végezte tanulmányait, majd a budapesti és a charlottenburgi műegyetemen tanult, és szerzett mérnök diplomát. E mellett Budapesten és Berlinben is hallgatott jogot. Tanulmányai³⁹ végeztével a berlini Allgemeine Elektrizität-Gesellschaftnál (mai AEG egyik elődje) helyezkedett el, mint mérnök (később főmérnöki kinevezést szerzett). Komoly tapasztalatokat szerzett a kor egyik legmodernebb európai cégénél. 1908-ra hazatért,⁴⁰ és Mátyásföldön gépgyárat alapított (ennek még a 20-as években is tulajdonosa volt). Saját bevallása szerint sikeres iparvállalatról lehetett beszélni,⁴¹ ami felvonógépeket gyártott. A világháborúban tüzérfőhadnagy (többek közt Szurmay Sándor alatt szolgált.⁴²Önbevallása szerint 1918 októberétől foglalkozott politikával.⁴³ Már az almanachos összefoglalásban is van egy apróbb önellentmondás. Megszervezte a Károlyi-féle függetlenségi párt cinkotai csoportját. Károlyi Mihállyal volt annak amerikai útján (1914). Az őszi forradalom alatt államtitkár lett, tisztségében a szocializmus (főleg az agitátorok) ellen harcolt. Ennek érdekében szervezte meg a tiszti zászlóaljokat. Terveit a katona- és munkástanácsok megbuktatták. A Károlyi-kormány balratolódása miatt kivált a pártból és tisztségéről is lemondott. A proletárdiktatúra alatt ellenforradalmi tevékenységet folytatott, a vörösök letartóztatták, de megmenekült.⁴⁴ Rejtekhelyéről tovább küzdött. Részt vett a

³⁸ Fölhasználva az országgyűlés almanachjait, és a fogoly törzskönyveket.

³⁹ Magyaron kívül szlovákul és németül beszélt.

⁴⁰ Feleségül vette Asbóth (aki a Ganz-Danubian gyár elnöke volt) leányát. S. Balogh, Eva: István Friedrich and the Hungarian Coup d'État of 1919: A Reevaluation. Slavic Review 35. (1976) 272.

⁴¹ Hiszen egyszerű gépipari boltból kisebb gyárrá fejlesztette. Uo.272.

⁴² BFL VII. 5 c 7083-1919, 1200-1222. folio (polgári tárgyalás 1921. június 11.)

⁴³ 1910-ben Németh Károllyal szemben alulmaradt az országgyűlési képviselő választásokon.

⁴⁴ 1919. április 16-án tartóztatták le Mátyásföldön és április 21-én szállították át a gyűjtőfogházba. In.: Friedrich István fogolytörzskönyve. <http://home.arcanum.hu/fogoly/view/70425/?pg=0> 2014.03.30.

budapesti ellenforradalmi mozgalom vezetésében. Augusztus 6-án szánta el magát a cselekvésre, eltávolította a Peidl-kormányt, és megalakította a nemzeti kormányt saját vezetésével. A megszálló románok akadályozták a működésben, és még az életére is törtek, az angol, meg az amerikai misszió mentette meg az életét. A Clerk-misszió által szervezett koncentrációs kormányban a hadügyi tárca vezetését vette át, aktívan részt vett a nemzeti hadsereg megszervezésében. A Huszár-kormány lemondásával megvált tárcájától. A Keresztény Nemzeti Párt elnöke lett, így komoly szerepet játszott a keresztény pártok egységesülésében (Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja). Az első nemzetgyűlési választásokat az ő rendelete alapján tartották meg. 1920 után ellenzékbe vonult. A parlamentnek 1939-nek volt tagja. Amellett, hogy 10 éven át főszerkesztője volt a Cinkota és környéke politikai és társadalmi hetilapnak, osztrák és magyar műszaki folyóiratokban publikált szakcikkeket.

Ulain Ferenc hasonlóan izgalmas és érdekes pályát tudhat maga mögött, ámbar kevésbé mozgalmasat. 1881. július 8-án született Nagyszebenben, római katolikus vallásban nőtt fel. Apja földbirtokos. Elemi iskolát Kőrösbányán, középiskoláját Déván végezte. A budapesti és a kolozsvári egyetemen jogot és államtudományokat hallgatott.⁴⁵ Ügyvédi vizsgájának letétele után ügyvédi irodát nyitott Déván. Emellett városi tisztii ügyész volt. Családjának a környéken volt egy kisebb, 100 holdas földbirtoka házzal. Több ízben megfordult Németországban. Széleskörű publicisztikai tevékenységet fejtett ki, 1917-ben a választójogról jelentetett meg egy rövidebb értekezést. 1915-ben bevonult, az orosz és az olasz fronton szolgált.⁴⁶ 1919. június 2-án a Cserny-terrorcsoport ellenforradalmi tevékenység miatt letartóztatta.⁴⁷ A kommün végéig börtönben maradt. A proletárdiktatúra bukása után a Területvédő Liga támogatásával megalapította a Szózat nevű napilapot. A háború előtt ismerkedett meg gróf Tisza Istvánnal, akivel szívélyes viszonyt alakított ki. A nemzetgyűlésbe, az 1922-es választásokon jutott be, a barcsi kerület képviselőjeként. A képviselőségét megszakította egy per, mikor felfüggesztették a mentelmi jogát. Bár végül felmentették.⁴⁸ Legközelebb az 1931-es országgyűlésbe jutott be, kispazda színekben (A Kispazda Párt ekkori vezetője Ulain régi harcostársa Eckhardt Tibor volt). A képviselővé

⁴⁵ Három nyelven tanult meg: románul, németül és franciául.

⁴⁶ Ulain-akta: 44 hónap katonai szolgálatot teljesített, ebből 22-t arcvonalban (1915. március 15.-1918. november 1.) (7889/1921 –felvételt nyert a hadviselt ügyvédek jegyzékébe).

⁴⁷ A fogolytörzskönyve szerint ez téves, ugyanis abban az áll, hogy június 7-én délután négy órakor tartóztatták le, és június 23-án vették fel a fogházba. In.: Ulain Ferenc fogolytörzskönyve. <http://home.arcanum.hu/fogoly/view/102942/?pg=0> 2014.03.30.

⁴⁸ BFL VII. 18 d 03/0610-1923

válása nem volt egyszerű, ugyanis első körben nem került be, de párthívei a választást petícióval támadták meg a közigazgatási bíróságnál, aminek a törvényszék helyt adott (első ízben történt ilyen Magyarországon). Ellenfelének, Görgey Józsefnek a mandátumát megsemmisítették, és Ulain került be helyette. Az országgyűlésben a Független Kisgazdapárt leghangosabb tagja volt. A kisgazdapárt és a kormánypárt fúziója mellett érvelt. Az 1935-ös választásokon szintúgy sikerül a parlamentbe kerülnie. Viszont az 1939-s szavazáson Orosz Mihállyal, a Nyilaskeresztes Párt jászapáti képviselőjelöltjével szemben alumaradt. A házban tagja volt az Igazságügyi, a Mentelmi, a Pénzügyi, és a 33-as bizottságnak is.⁴⁹ Az almanach életrajzában kiemelten megemlíti, hogy a Szózatban heves támadásokat intézett Friedrich István ellen, aki ennek köszönhetően a haditörvényszéken a vádlottak padjára kényszerült ülni a Tisza-per kapcsán.

⁴⁹ Ezen utóbbit kiemelten támadja Friedrich, a Vádolom a dicsőséges rendszer című könyvében.

Friedrich István és Ulain Ferenc kapcsolatrendszere elsősorban levelezésük alapján

Ulain Ferencnek szintén sajátos kapcsolat rendszere volt, hasonlóan, mint Friedrich Istvánnak, legalábbis a fennmaradt pár levele alapján (ebből egy-kettő inkább csak alkalminak tűnik). Ulain 1917-ben írt Zágrábból Apáthy Istvánnak (vele szemben a professzor megszólítást használta). Formalevelet használt, amit Hunyad-vármegye TB. Tiszti Főügyészének készítettek. Annak ellenére vetette papírra sorait, hogy gondolkodásuk ellentétes, Apáthy a Károlyi Mihály vezette függetlenségi irányzattal szimpatizált, szemben Ulainnel (aki Tiszapárti volt). Mellékletként egyik munkáját küldi nagyrabecsülése jeleként. Emelet szívesen elolvasná Apáthy véleményét is.⁵⁰

1918. január 3-án Déváról küldte válaszlevelét Apáthynak, ez már egy komolyabb levelezésre utal vissza.⁵¹ Azt állapította meg, hogy vitájukban érvek összeegyeztetetlenek (mintha elbeszelnének egymás mellett). Bízik Tiszában és csapatában, de nagyon fájjalja az általános politikai visszaesést, a megyei élet erkölcstelenségét, az általános inkompetenciát. Ezek az érvek később majd újra fel fognak tűnni az első világháború után.⁵²

Kissé meglepőnek tűnhet, hogy 1920. október 26-án levelet írt Fraknói Vilmos püspöknek. Akitől tiszteletteljesen kérte „legutóbbi írásának magyar eredetijét közlés végett rendelkezésünkre bocsájtani kegyeskedjék.” Már itt a bevezetésben is érződik a távolságtartás (szemben még Apáthyval kapcsolatfelvételt célzó levéllel is). Ulain ekkor már több mint egy éve a Szózat napilap szerkesztője volt. A mű, amire a kérés vonatkozhat, talán (az 1917-ben németül megjelent) A Hármasszövetség agóniája. Segítségét kérte a „magyar közönség felvilágosítására irányuló nagy munkában”. A meggyőzésben a hízelt sem utasította el: „hazánk legnagyobb historikusát”. Ez után pedig „ma, amidőn szerencsétlen országunk oly súlyos helyzetben vergődik minden egyes ember kötelessége, hogy tehetségét és meggyőződését az ország regeneráló munkájára fordítsa.” Ezzel az enyhe nyomásgyakorlással zárta le (honpolgári kötelesség) kérvényét. Nem véletlenül szerette volna „megszerezni” Fraknóit a lapjának, hiszen ekkor a püspök-historikus már tényleg nagyon elismert volt, és ez

⁵⁰ Ulain Ferenc levele Apáthy Istvánnak Zágrábból, 1917. (a pontos dátum nem szerepel)

⁵¹ Az OSZK Kézirattárban nem található több levél ebből a levelezésből (Apáthynál sem).

⁵² Ulain Ferenc levele Apáthy Istvánnak Dévából, 1918. január 3.

jól jött volna a keresztény-nemzeti szellem egyik úttörő orgánumának.⁵³ A Szózat már a kezdetektől (1919 őszétől)⁵⁴ célul szeretett volna minél elismertebb és igényesebb szerzőket alkalmazni (Herczeg Ferenc, Tersánszky Józsi Jenő, Schöpflin Aladár, Ritoók Emma stb.) Ezzel jelentősen felül tudta múlni az átlagos fajvédő lapok színvonalát, és ténylegesen a keresztény középosztályhoz tudott szólni, nem csak annak alsóbb rétegeihez.⁵⁵

Friedrich levelezése kevésbé eszmei, a fennmaradt darabokat az OSZK Kézirattára őrzi.⁵⁶ Ezekből pár szorosabb vagy távolabbi kapcsolatára kaphatunk információt. Legérdekesebb a Pekár Gyulának⁵⁷ írt két levele és egy üzenő kártyája. Először protezsáltját Dr. Mészáros Gyulát küldte Dr. Pekár Gyulához, egy rövid cédukával (ami gyakorlatilag a névjegykártyája volt (Friedrich István miniszterelnök), szeretné, hogyha az ellenforradalom egyik főemberének kívánságát teljesítené, okvetlenül kell valamit csinálni. Pár nappal később egy sokkal formálisabb levélben kérte Mészáros kinevezését a Nemzeti Múzeum igazgatójává. Ez nem is nehéz, hiszen az állás üres. 1925. július 16-án újabb levelet írt Pekárnak, de ekkor már fordult a helyzet, ekkor Pekár volt fontosabb pozícióban, a Filmipari Alap felügyelőbizottságának elnöke volt. Friedrich Krausz Károly érdekében lobbyzott Pekárnál. Ez a pozícióváltás a levél hangvételében is érződik. Friedrich elnézést kér a zavarásért, hogy háborgatja, de muszáj a jóindulatú támogatást kérnie.⁵⁸

Azt nem lehet tudni, hogy Ulain mennyire őrizte irathagyatékát (ami a viszontagságos éveknek köszönhetően nagyvalószínűséggel elpusztult), de Friedrich bevallottan gyűjtötte és rendszerezte a hozzá kapcsolódó iratokat.⁵⁹ Az övére is áll viszont, hogy vagy elkallódott, vagy megsemmisült. A kapcsolatrendszer további vizsgálata érdekében bővíteni kell majd a forrásbázist.

⁵³ Ulain Ferenc levele Fraknói Vilmosnak 1920. október 26.

⁵⁴ Még Bajcsy-Zsilinszky Endre szerkesztővé válása előtt, bár ekkor már ő is ott dolgozott.

⁵⁵ *Gyurgyák János*: Magyar fajvédők. Eszmetörténeti tanulmány. Osiris Budapest 2012. 131.

⁵⁶ Sajnálatosan az elektronikus keresőnél szembesülni lehet a digitalizálás egyik problémájával, Friedrich István név alatt hozza a kereső a Friedreich Istvánt is. Ez abból adódik, hogy a levelestárat külsős cég dolgozta fel. A folyamatban nagy valószínűséggel az apróbb hiba becsúszott. A nagyobb probléma, hogy jelenleg nem lehet kijavítani.

⁵⁷ Pekár amúgy a Tisza-ügy nyomozásának, elejének már kap egy kisebb szerepet (1919. augusztus 22.-én hallgatták ki). Vallomásaiban Kéri Pálra nyújt terhelő adatokat (órajelenet) és a báró Hatvany Lajossal folytatott párbeszéd (Kéri szerint, jó, hogy Tisza meggyilkolásán túljutott a forradalom, ezután már egyszerűbb lesz). Mindkét részletről hallomásból tudott. BFL VII. 5 c 7083-1919 15-16. folio, Ezenkívül ő volt a vezetője a Fehér Ház Bajtársi Egyesületnek, mely Friedrich vezetésével 1919 augusztusában végrehajtotta a budapesti ellenforradalmi puccsot.

⁵⁸ Friedrich István levelei Pekár Gyulának (1919-1925)

⁵⁹ BFL VII. 5 c 7083-1919, 1145. folio

Meghatározó eszmék és gondolatok

Mindketten több kisebb nagyobb politikai művet hagytak hátra, melyből valamennyire felfejthető, hogy milyen eszmék mozgatták őket, és, hogy a különböző történelmi események hogyan változtatták meg eszméiket.

Friedrich István 1910-ben helyi hetilapot (ami havonta háromszor jelent meg) alapított Cinkotán (mely ekkor még egybe tartozott Friedrich sokat emlegetett lakhelyével, Mátyásfölddel), melynek legfontosabb vezércikkírója, 1916-ig felelős szerkesztője. Ezután Hoffmann Károly vette át (Friedrich ebben az időszakban lehetett aktív frontszolgálaton), majd 1917 augusztusában visszavette. Szeptember 30-tól Csizmadia Sándor segített be a szerkesztési teendőkbe. A lapot a Világosság nyomdában nyomták. A lap működött hivatalos közlönyeként több helyi egyesületnek és a Függetlenségi és 48-as Párt helyi szervezetének is. 1915/1916 folyamán lapjának legfontosabb vezércikkeit is kiadta, mely egyrészt tükrözi (egy rövid időszakon belül), hogy hogyan változtak elgondolásai, másrészt megadja a lehetőséget, hogy összehasonlítsuk 1918 utáni világnézetével.⁶⁰

A válogatás visszatekintő jellegű. Egy 1912. október 6-ai cikkekkel kezd, melynek címe Háború. Ebben egy általános háború, egy világháború rémképét festi le, nem igazán látta ennek az elkerülésének a lehetőségét. A harcot értelmetlennek tartotta, az építés elpocsékolásának. „Hát nem dőreség az egész emberi küzdelem?” A politikai életet rendkívül sivárnak látta. Ekkor még humanista elgondolások jellemzik, nagyon fontosnak tartotta az emberi életet. Ahogy egy későbbi cikkben írja: „a gyilkosság soha nem lehet módja vagy eszköze egy probléma megoldásának. Az emberi élet egyforma kincse mindenkinek.”⁶¹ 1912. október 1-jei Felfordulás című írásában az újabb követelés ellen kel ki, mellyel a magyar félnek kellene támogatni a közös ügyeket, azzal az indokkal, hogy a Monarchiát veszély fenyegeti. Értelmetlennek látja a háborút, a magyarságnak nincsen önállósága, parlamentje, hadserege, akkor miért harcoljon. Stílusa egyszerű, amire érdes, maró véleménynyilvánítással erősít rá.⁶²

⁶⁰ Friedrich István: Néhány vezércikk a „Cinkota és környéke” hetilapból. 1912. október 6.-1915. május 9. Rákosszentmihályi Községi Nyomda, Rákosszentmihály, é.n. 1.

⁶¹ Uo. 21.

⁶² Uo. 2-3.

Sajátos helyzetet fest le, ugyanez év október 27-i Semmi című cikkével, a fővárosi embereknek teszi föl a kérdést, mi történt, az általános válasz: semmi. Miközben a Balkánon kitört a háború. Magyarországon pedig az ellenzéket kidobták a parlamentből. Az utóbbi megállapításában érződik a függetlenségi érzülete, mert teljesen figyelmen kívül hagyja, hogy milyen viselkedésre volt kénytelen a házelnök kivezettetni és kirakni a ellenzékieket. Horvátországban a kormány katonai diktatúrát készül bevezetni (újra figyelmen kívül hagyja az okokat, társországgal a 1906-10-es időszakban romlott meg nagyon komoly a kapcsolat, köszönhetően a koalíciós kormány elhibázott vasúti nyelvtörvényének). Az ezt követő hetekben (november 3. Dráma, november 10. A halál, november 17. Események, december 1. A hét, 1913. január 19. Mit várhatunk?, január 26. Általános sztrájk, március 2. ugyanezzel a címmel), egyfajta cikksorozat, amely bemutatja a Lukács-kormány időszakát és annak problémáit, Friedrich szempontjából. Az már rögtön szembetűnik, hogy minden gond legfőbb okának Tisza Istvánt tartja, akinek elhibázott politikája csak ront a helyzeten, és pusztulásba taszítja az országot („Tisza irtózatosan rövidlátó.”). A vidéki emberek fásultságának okát is benne látja, korlátlan diktátorral szemben úgyszincs értelme küzdeni. Egyik legfőbb hibának a választójog korlátozottságát látta (ezt majd később a Bethlent kritizáló írásában is előkerül), ebben is előveszi a végpusztulás képét, ha nem lesz jogkiterjesztés (ebben a korszakban nincs egyedül pl.: Ady Endre). Ezzel párhuzamosan több írásában kifejti a véleményét, az ekkoriban zajló első és második Balkán-háborúról is, melyet rendkívül veszélyesnek látott (egy kontinentális háború réme fenyegetett). Többször olvashatunk olyan híreket, amelyeket nagyvalószínűséggel frissen hallott, és nem tudott visszaellenőrizni (ilyen például a háborúval kapcsolatban 1913. május 4-i, maikor azt írja „bevonulunk Montenegróba”, mármint a Monarchia. Később nem helyesbít, mikor kiderül, hogy ez nem igaz, sőt egyáltalán nem is foglalkozott vele.⁶³

A háború általános történetéből kiemel egy pár aspektust, az egyik a kegyetlenkedések (pl.: Törökország bukása, 1913. április 6). A másik a kis országok vezetőinek hajlama a nagyot mondásra, például Nikita, Montenegró királya kijelentette: „vagy Skutari, vagy halál!”, később egy kis pénzzel sikerült eltántorítani, alattvalóinak szerencséjére (A pénz, 1913. április 13.)⁶⁴

⁶³Uo. 3-24.

⁶⁴Uo. 22-23.

Az egyik legnagyobb tragédia 1913 júniusában köszöntött az országra, „A szomorú korszak legsötétebb fázisa bekövetkezett szegény hazánkban, A karhatalom és erőszak Don Quichotte-ja megkaparintotta magának a kormányelnökséget.” Ezzel Tisza István miniszterelnöki kinevezését kommentálta. Többször ironizál a Munkapárt nevén, megkérdőjelezve, hogy a pártnak sok köze lenne a munkához (Események, 1913. október 19., 1914. február 1.)⁶⁵

Még egy dolgot érdemes kiemelni, ekkori írásait Friedrichnek nem kimondottan hatja át keresztény eszmeiség, nem hivatkozik a Bibliára, nem használ keresztény szóképeket. (Karácsony, 1913. december 21.). Ez olyan szempontból sajtóságos, hogy 1919 után a keresztény pártok egy vezető egyénisége írta ezeket a cikkeket. Ekkor még jóval közelebb állt baloldali polgári radikális csoportosulásokhoz (Új proletárok, 1913. november 9. „új polgári radikális pártra van szükség”). 1912-ben lépett be a szabadkőművesek közé, 1919 januárjában a Nagypáholy első főfelügyelője lett.⁶⁶ A szabadkőműveseken belül több politikai irányzat helyezkedett el, de általában a magyarországi csoportok jelentős része eltávolodott a történelmi vallásoktól.

A világháború Friedrich gondolkodásmódján is éreztette a hatását, korábbi erős pacifista beállítottsága meggyengült, egyre inkább a háború pártjára állt, bár szkeptikus hozzáállását megőrizte. A válogatásban azonban ez a folyamat nem követhető rendesen végig, mivel egy cikket sem válogatott be 1914. március 15. és 1915. február 28. között. Ekkor még hisz a német győzelemben (Mi lesz ?, 1915. február 28.), úgy látja, nem soká Vilmos császár kiterjeszti a német hegemoniát az egész világ fölé. Az antant nem tud szembe szállni a német erővel (mely egyszerre nyugszik a fegyelmezettségen, a bátorságon, a felszereltségen, és a magas kultúrfokon). Ezt az utóbbit kívánná, hogy Magyarországon is megvalósuljon, mert az amúgy igen kiváló magyar katonák, ezzel csak nyernének. Erősen támogatta a frontokon harcolók választójogát (ez majd igen komolyan 1916-1917 folyamán kerül előtérbe a közéletben). Ugyanis szerinte az általános választójog tette kulturális nagyhatalommá Németországot (és így pedig katonai nagyhatalommá). Ideálisnak tartaná, ha az ellenzéknek jobb pozíciói lennének ennek a támogatására, és sikerre, vitelére.⁶⁷

⁶⁵ Uo. 22-32.

⁶⁶ Raffay Sándor: Harcoló szabadkőművesség. Küzdelem az egyház ellen. Kárpátia Stúdió, Budapest, 2011. 13.

⁶⁷ Friedrich, [1915]. 35-42.

Publicisztikájának egyik legnagyobb hibája és előnye, hogy az okokat figyelmen kívül hagyja azokban az esetekben, ha azok nem a számára kedvező képet alakítanának ki, bár ezt a politika újságírás egyik technikájának is lehet tekinteni. Így olvasóira nagyobb hatást tud gyakorolni, jobban tudja őket befolyásolni.

Írásain is látszik, hogy gondolkodásmódjához legközelebb a függetlenségi attitűd állt, ezért is meglepő, hogy 1919 után az egyik vezéregyénisége lett a legitimista irányzatnak.

Ulain Ferenc politikai nézetrendszerében hasonlóan nagy változások mentek végbe, az övét is nagyban meghatározta a világháborús összeomlás, a forradalmak és a Tanácsköztársaság. A világháborút megelőzően már tervbe vette, hogy ír egy nagyobb lélegzetű politikai tárgyú művet, Bajaink a garaton címmel. Mivel 1915-től katonai szolgálatra kellett bevonulnia, így az írás halasztódott, de 1917 táján úgy látta jónak, hogy a megjelentet belőle legalább egy részletet, ezzel próbálva meg jó irányba befolyásolni a hátszágban zajló választójogi harcot.⁶⁸

Feltevése szerint az általános választójog ígérete, hogy attól majd jobb lesz, egy előítélet, és ahogy Anatole France szavaival mondja: „Az előítéletek szünet nélkül oszlanak, mint a felhők. Természetükben van, hogy fenségeseknek kell lenniök, mielőtt gyűlöletes színt öltenek, és ritkák az emberek, akik nem osztoznak koruk babonájában és szembe néznek annak, amit a tömeg nem mer látni.” Sajátos, de elég érzékletes mottó, ami egyrészt megvilágítja Ulain véleményét a konkrét kérdésben, de ha elvonatkoztatunk tőle egy kicsit, akkor az látszik, hogy ez a „mainstream”-mel szembe menő gondolkodás egész végig jellemzi őt.

A bevezetésben felsorolta azokat a területeket, melyeken jelentős változások következnének be az általános választójog bevezetésével (annak hívei szerint): megszűnnének az osztályellentétek, a militarizmus, a nemzetiségi kérdés, a klerikalizmus, a hitbizományok és a korrupció, és ez létrehozná: a vámmentességet, az állami népoktatást, kisbirtokosok demokráciáját és a progresszív adózást. Ezek után fejezetenként végigveszi ezeket, és megpróbálja cáfolni azokat az érveket, melyeket szerinte az általános választójog hívei

⁶⁸ *Ulain Ferenc: A választójogról. Politikai tanulmány. Szerző kiadás, Budapest, 1917. 7-8.*

hangoztatnak. Úgy tartotta, hogy akik általános választójogot akarnak, azok valójában a hatalmat akarják megszerezni, miközben mindenfajta népjobbító szándékok mögé bújnak..⁶⁹

Ulain szempontjából a legérdekesebb rész, amikor Magyarországot értékeli demokratikus szempontok alapján. Úgy látja, főleg a vidéki területek rendkívül demokratikusak, hiszen (saját környezetéből veszi a példákat, Déva vármegyéből) a nemzetiségek és a különböző felekezetek is tudnak érvényesülni. A zsidóságot ki is emelte, és megállapította, hogy Magyarországon nincs előttük korlátozás (a hadseregben is lehetőségük van magas tiszti állások betöltésére, szemben Németországgal). Ennek ellenére Magyarországon pont a zsidó radikálisok küzdenek leginkább az általános választójogért (miközben a nyugati visszasságokat nem veszik figyelembe). Eme utóbbi kitétel ellenére, nagyon pozitívan nyilatkozott a zsidóság vállalkozó kedvéről és agitálásáról.⁷⁰

Azon a véleményen volt, hogy demokráciát nem lehet általános választójoggal teremteni, ez képtelenség. Fejleszteni viszont lehet, a technikai haladás által. Szerinte az új eszközök növelik a termelékenységet a mezőgazdaságban és az iparban is. Ezzel párhuzamosan létrejöhét egy kis- és középbirtokos réteg. Tovább folytatódik a városiasodás. Növekszik a népesség. Ezek által erősödik a honvédelem. Általános közjólét emelkedés következik be.⁷¹

Viszont szerinte a parlament hatékonyságát is fejleszteni kellene azzal, hogy a különböző érdekképviselőket (pl.: az Országos Magyar Gazdasági Egyesületet, az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesületet, a Gyáriparosok Országos Szövetségét és a különböző kamarákat), bevonják a parlamenti munkába, egyfajta előparlamentekként. Ezzel is talán ki lehetne szűrni azt a fajta zavart, mely ekkor a parlamentet uralta, hiszen „a meddő parlament még nem meddő nemzet”. Ehhez kapcsolódik az a megjegyzése is, hogy a parlamenteknek önuralmat kell tanúsítaniuk, meg kell őrizniük a méltóságukat (nem véletlenül került közel Tisza István köreihez).

Az ő nézetein is nagyon sokat változtatott az a katasztrófásorozat, mely a világháború végével megrázta Magyarországot. Ez nagymértékben hozzájárulhatott a radikalizálódásához.

⁶⁹ Uo. 47.

⁷⁰ Uo. 61-62.

⁷¹ Uo. 67-71.

Ulain az ellenforradalom szegedi Gömbös-Zsilinszky-Eckhardt vezette csoportjához csatlakozott.⁷² Átalakulását leginkább az Ébredő Magyarok Egyesületének 1924. évi konferenciáján megtartott beszéde illusztrálja.⁷³ Ulain amúgy sem vett részt az ébredők első éveiben, már csak a rendszerbe beillesztett konszolidált mozgalomhoz (ami részben egyfajta szelepként működött) csatlakozott.⁷⁴

Az 1924-ben tartott beszédét már teljesen a fajvédő paradigmában mondta el. Felütése, a magyar társadalom a rabszolgaság útján menetel, ahol a magyarok a *servus*-ok és a zsidók a *dominus*-ok, hogy ezt alátámassza, bevetette a statisztika fegyverét. Bemutatja, hogy annak ellenére, hogy elfogadták a *numerus clausus* szabályozást, még mindig arányszám feletti a zsidók száma az értelmiségi és magánhivatalnoki szakmákban. Ezzel szemben a kisiparosok és fizikai munkások körében alacsony, sőt több helyen elhanyagolható a zsidóság számaránya. Nem csak a társadalmi szerkezetet terhelte meg, szerinte, a zsidóság faji túlterjeszkedése, hanem a földtulajdoni berendezkedést is (70 év alatt zsidó kézbe került a földbérletek jelentős része, a tényleges földtulajdonnak pedig 20%-a). 1867 után a középosztály teljesen elzsidósodott. Ezt a háború nagyban segítette, ahol a keresztény~magyar ifjak elvéreztek, míg a zsidók otthon dőzsöltek. „A sírkövek az elmúlás szomorú temetőjében”. A keresztény családoknak elég nagy otthon sem jut, beszorulnak egy szobás lakásba, meg persze a vagonokba. Az országot fel kell rázni, fel kell ébreszteni. A keresztényeket nem lehessen továbbra is nyomorban, rabszolgasorban tartani. Helyre kell állítani a nemzet tartóoszlopát, a középosztályt. A zsidóság csak intelligenciát termel, ezzel elveszi a lehetőséget a keresztényektől. A nyolcmillió nemzetre, egy fél millió idegen test ékelődött be. Ehhez az új keresztény középosztályhoz („örsegváltás”) csak alulról lehet utánpótlást szerezni. A dualizmus (liberalizmus) bűneit orvosolni kell, az előző korszak adta meg a lehetőséget arra, hogy a koldus és szatócs zsidók vagyonosodjanak. Nem csak a középosztály elzsidósodásának veszélye áll fent, hanem az elité is, grófok helyét zsidó bárók foglalták el. A zsidók most már szisztematikusan szorítják ki a keresztényeket, B-listáznak (az állami B-listáknál, a zsidókat pedig védik). Az egyik technikai megoldás a foglalkozási kataszter, csak arányosan lehessen betölteni az állásokat.⁷⁵

⁷² Romsics Ignác: Ellenforradalom és konszolidáció. Magyar História. Gondolat, Budapest, 1982. 33.

⁷³ Ulain Ferenc: A rabszolgaság útján. Ébredő Magyarok Egyesülete 1924. évi kongresszusán tartott előadások sorozata. Ébredő Magyarok Egyesülete, Budapest, 1925.

⁷⁴ Zinner Tibor: Az ébredők fénykora 1919-1923. Értekezések a történeti tudományok köréből 110. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 29.

⁷⁵ Ulain Ferenc, 1925. 93-110.

Ha nem teszik meg ezeket a lépéseket, akkor itt a végítélet, kitör az erőszak. „Mi nem vagyunk az erőszak apostolai.” De vannak bizonyos helyzetek, amikor már csak a husáng segíthet. Meg kell oldani a problémát, hiszen Lengyelországban, ahol sokkal kisebb volt a feszültség, pogromok voltak már. De a legfontosabb (kissé determinisztikus és teleologikus történelemszemlélettel), „a zsidók nem lehetnek erősebbek, hatalmasabbak, mint Isten és az ő akarata.” A rabszolgák (keresztényeknek, ~magyaroknak) össze kell fognia és akkor a nemzet felszabadul.⁷⁶

Ulain nagyrészt a fajvédő paradigmát használja, mint érvrendszeréből kitűnik. Neki is a legmeghatározóbb a nagy nemzeti összeomlás, mely után egy új politikai nemzedéknek kell kiemelkednie, és emelkedik ki. Egy új Magyarországról álmodik (bár nem használta itt az őrsváltás kifejezését, gyakorlatilag ez volt beszédének egyik központi gondolata. Ezek mellett érvényesült az erős antiszemitizmus is.⁷⁷ A fajvédő tábor nagyon jelentős része, a dualizmuskori függetlenségi irányzat felől érkezett, annak erős nacionalizmusa jó alap volt a fajvédővé való fejlődésre.⁷⁸

A fajvédő és a radikális keresztényszocialista irányzat híveit is általában 1945 után lefasisztázták, lenácizták. Ez több szempontból sem állja meg, a helyét. Egyrészt akár a fasizmust, akár a nemzetiszocializmust említjük, egyik sem magyar ideológia, mozgalom. A keresztényszocializmus német és olasz hatásra kezdet el kibontakozni, de a keresztény vallás gondolköréből eredeztethetően, annak mély szociális tartalmából táplálkozva. A fajvédelem már egy kicsit közelebb áll, hiszen hasonlóan tudományosan (szcientistán) kívánja értelmezni a világot.⁷⁹ Viszont azok radikális progresszívizmusa kevésbé érvényesült a fajvédők köreiben. A két idegen ideológia azért sem tudott igazán hatást gyakorolni a fajvédőkre, mert mire a Német-birodalom megkezdte a terjeszkedést, és dicsősége teljében volt, addigra a magyar öncélúságot hangsúlyozó eszmeiség ezt már fenyegetésként élte meg (nem véletlen, hogy több fajvédő a németellenese csoportok tagja vagy vezetője lesz pl.: Budaváry László, Bajcsy-Zsilinszky Endre), és kerültek szembe annak magyarországi támogatóival. Ezért is

⁷⁶ Uo. 108-113.

⁷⁷ Gyurgyák János: Magyar fajvédők. Eszmetörténeti tanulmány. Osiris, Budapest, 2012. 13-14.

⁷⁸ Paksa Rudolf: A magyar szélsőjobb története. Jaffa Kiadó, h.n., 2012. 10-11.

⁷⁹ Todorov, Tzvetan: A rossz emlékezete, a jó kísértése. Mérlegen a XX. század. Napvilág kiadó, Budapest, 2005. 26-32.

kell mindenképp kihangsúlyozni, hogy bár a szélsőjobboldali csoportosításba tartoznak, de egy másik leágazásába.⁸⁰

Friedrich 1918 utáni írásainak fő tárgya a konszolidáció rendszerének kritikája. Kezdve a pártrendszerrel, a választási rendszerrel, a gazdaság hibás irányítási rendszerével, egészen az önkritika hiányáig.⁸¹ A műve a világgazdasági válság idején keletkezett. A pártrendszerrel kapcsolatban három fő hibát hangsúlyozott ki, egyrészt a kormánypárt hegemoniáját, a nyílt választást, és, hogy nincs rendes kisgazdapárt. Ami van az „ügyvédek, szolgabírák és miniszteri tisztviselők, kisgazdák, átvedlett politikusok” gyülekezete.⁸² A „vádírat végén felsorolta az összes szerinte, a konszolidáció rendszere és a Vezérlő Akarat (Bethlen István) által elkövetett bűnöket: álparlamenti pármonopólium, közigazgatási rendszer gyámkodása a választási rendszer fölött, ami nyílt, a gazdasági program teljes hiánya (de folyamatos ígéretése, és ebből a célból bizottságok felállítása), frázispolitizálás, adóssághalmozás, luxusépítkezések, optánspercek összekapcsolása a jóvátételekkel, a Rókus-korház építésének ellehetetlenítése és a Speyer-kölcsönök. Zárásként csak annyit mond: „akik még most is a nemzeti akarat megkerülésén mesterkednek, előkészítik a második Trianont!”⁸³ Bár elfogultsága teljesen nyilvánvaló, a problémák, amiket fölvetett, nagyrészt valósak. A művön az alap ellenzéki és kritikus hozzáálláson kívül más eszme hatása nem nagyon érződik, talán csak újkonzervatív kapitalizmuskritika. Két évvel korábban megjelent propagandafüzete is hasonló jellegű. Bár ott nagyobb teret engedett még a lehetséges teendőknek.⁸⁴

Azt meg lehet állapítani, hogy bár vannak közöttük ideológiai különbségek, 1919 őszi összeütközésük nem ideológiai alapokon nyugodott. Friedrich saját hatalmi kört szeretett volna kialakítani, függetlenül a szegediektől, ennek jegyében kereste az ébredők támogatását is,⁸⁵ és hozzá hű embereket próbált helyezni a fontosabb pozíciókba (Nemzeti Múzeum igazgatósága, kormánybiztosok).

⁸⁰ Paksa Rudolf: Magyar Nemzetiszocialisták. Az 1930-as évek új szélsőjobboldali mozgalma, pártjai, politikusai, sajtója. Osiris Kiadó – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2013. 16-18.

⁸¹ Friedrich István: Vádat emelek a dicsőséges uralkodó rendszer ellen! Budapest, Szerzői kiadás, 1931. 2-5.

⁸² Uo. 11.

⁸³ Uo. 48-48.

⁸⁴ Friedrich István: Keresztény Ellenzék. A mai politikai helyzet. A Rendszer bűnei. Mi a teendő? Zöld Füzet I. Szerzői kiadás, Budapest, 1929.

⁸⁵ Zinner Tibor: Az ébredők fénykora 1919-1923. Értekezések a történeti tudományok köréből 110. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 28.

Ellenforradalmi összeütközések

Az 1919 után létrejövő új berendezkedés sok mindenben folytatása volt az 1918 előtti dualizmusnak, de rengeteg mindenben átalakulni volt kénytelen. Az új politikai elit tagjainak jelentős része, 1918 előtt vagy nem volt része, vagy nem foglalkozott közélettel, vagy pedig periferián helyezkedett el. A megszerveződő elit egy összeütközési pontja, a fentiekén túl, az, hogy egy részük a korábbi kormánypárthoz (szabadelvű, majd munkapárt) kötődött (pl.: Ulain Ferenc, másik részük a függetlenségi irányzat felől érkezett (pl.: Friedrich István). És bármennyire változtak nézeteik az idővel, a különböző események hatására, az ellenkező alapállás megmaradt.

Az ellenforradalom rendszerének, mely pont Friedrich István miniszterelnökségével kezdi meg kiépítését 1919 augusztusában, vannak bizonyos előzményei. Bár ezek konkrétan nem érintették sem Friedrichet, sem Ulaint, 1918 után rájuk, környezetükre és a korszak történetére nagy hatást gyakoroltak. Ugyanis nem csak a munkásság alakította meg a különböző érdekképviselői szerveit (szakszervezetek), hanem más csoportok is. Ezek s különböző egyletek, szövetségek egy jelentős része nem internacionalista, szocialista vonalon mozgott. Ezek a dualizmust sújtó válságjelenségek hatására, csak a századfordulótól erősödnek meg, és erőteljesen kritizálták a fennálló rendet. Ideológiailag meghatározó volt köreikben a függetlenségi, nacionalista, antiszemita tendencia.⁸⁶

Az állami hivatalnokok középrétege is megszerveződött az 1900-as évek elején. Az egyik legjelentősebb az a Vasutasok Nemzeti Szövetsége (létszámából adódóan, ez képviselte a legnagyobb politikai és társadalmi erőt), melyet az 1904-es nagy vasutassztrájk szült. Politikailag legközelebb a függetlenségi párthoz állt, mely támogatta a sztrájkot. 1914-ben 330 000 főnyi állami alkalmazottnak több mint a kétharmadát tették ki. Nacionalizmusuk a horvátokkal, a koalíciós időszakban, a nyelv-ügyben kirobbant összeütközés során erősödött meg. A világháború után a vasutasok adták az egyik bázisát az ébredőknek és a keresztényszocialista szakszervezeteknek.⁸⁷

⁸⁶ A „Magyar Girondistáktól” az ébredő magyarokig. Az 1919-es ellenforradalmi kurzus előtörténete. In.: *Szabó Miklós*: Politikai kultúra Magyarországon 1896-1986. Válogatott tanulmányok. Medvetánc könyvek. ELTE - MKKE Program, Budapest, 1989. 191-207.

⁸⁷ Uo. 192-193.

Hasonlóan erős nemzetfenntartó erőként jelenítette meg magát az Állami Tisztviselők Országos Egyesülete és a Vármegyei Tisztviselők Országos Egyesülete. Ez abból adódott többek közt, hogy soraikban jelentős volt a dzsentri származásúak aránya.

A három legnagyobb szakmai értelmiségi tömörülés (ügyvédek, orvosok és mérnökök) kamaráinak is sajátos helyzete volt. A 19. század végén az asszimilálódó, polgárosodó zsidóság jelentős számban választotta ezeket a foglalkozásokat. Ez sok helyen komoly konfliktusokat szült. A vizsgálatom szempontjából (Ulain Ferenc)⁸⁸ kiemelendő azonban, hogy az ügyvédi kamara, szemben az orvosi és mérnöki kamarával, 1942-ig nem hagyott fel liberális hagyományaival.⁸⁹

Ulain számára az is erősíthette a zsidókkal szembeni ellenérzéseket, hogy 1919-ben több megrázkódtatás után szakmai csoportját is elvesztette, amikor a kommunista diktatúra feloszlatta az ügyvédi kamarát (annak ellenére, hogy például több bolsevik népbiztos eredetileg ügyvéd volt: Landler Jenő igazságügyi népbiztos, Bárd Imre külügyi népbiztos, László Jenő Budapest Forradalmi Bíróságának népbiztosa stb.).⁹⁰

A fenti szakmai alapú szervezetek mellett még két irányzatot szükséges megemlíteni, melyek alapállapotban nem sorolhatóak a szélsőjobboldali kategóriába, de egyes csoportjaik radikalizálódhatnak, az egyik ilyen az agrárius, a másik pedig a keresztényszocialista irányzat. Ebben a két csoportban az erős antikapitalizmus és a szociális érzékenység volt a közös.

A világháború végére egyre inkább destabilizálódott az ország (éhínség, munkaerőhiány, katonaszökevények stb.). A társadalmi és politikai rendszer fenntartásában, vagy nemzeti-keresztény irányban való átalakításában érdekeltek 1917 végétől egyre aktívabbak lettek. (Ehhez a körhöz tartozó Milotay 1917 folyamán többször felhívta a figyelmet a bolsevik veszélyre, és, hogy ezzel szemben fel kell venni a harcot).⁹¹ A „vörös rém” ekkor már tanyát vert Oroszországban, és várni lehetett, hogy a világforradalom keretében megpróbálja vörös szárnyait Közép-Európára is kiterjeszteni. 1917 végén alakult

⁸⁸ Ulain saját írásaiból is kitűnik, hogy a világháború végig, nagy valószínűséggel a Tanácsköztársaságig nem tekinthető antiszemitának, A választójogról írott tanulmányában kifejezetten örül a zsidó asszimilációnak, a demokrácia egyik legfontosabb jelének tartotta.

⁸⁹ Kovács M. Mária: Liberalizmus, Radikalizmus, Antiszemizmus. A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867-1945 között. Helikon Kiadó, h.n., 2001. 10.

⁹⁰ Uo. 69.

⁹¹ Szabó Miklós, 1989.

meg a Magyar Társaság, a magját Concha Győző konzervatív jogászprofesszor tanítványi köre adta. Szoros kapcsolatokat alakítottak ki a fentebb említett hivatalnoki szervezetek mellett, a Községi Jegyzők Országos Egyesületével és az Új Nemzedék újság körével. Tudományos alapon szerveződött meg 1917/1918 fordulóján a Magyar Fajegészségügyi és Népesedéspolitikai Társaság. Melynek elnöke gróf Teleki Pál későbbi miniszterelnök, elismert földrajztudós volt. A szervezet az eugenetika elvei alapján szeretne volna növelni a fajegészséget. Ez ekkoriban világjelenség volt. Teleki emellett elnöke volt még a Hadigondozó Hivatalnak, s a Turáni Társaságnak is. A Hadigondozó Hivatalnál a helyettese Hoffmann Géza volt, aki komoly szállakkal kötődött a Cél-hoz. Hoffmann korábban a Monarchia diplomáciai testületeiben teljesített szolgálatot, berlini konzulként ismerkedett meg az Alldeutscher Verbanddal (Nagynémet Szövetséggel), és jelentős hatást gyakorolt rá annak ideológiája, faji világnézete.⁹²

Ennek a faji világnézetnek sajátos lefordítása a magyar viszonyokra a turanizmus, amely jelentős részben az egykori köznemesség szittyai-tudatából eredeztethető. A török nyelvű népek összefogását hirdette, a kiegyensúlyozó szerepet, kelet és nyugat között. A Magyar Turáni Társaság mely ennek az eszmének a jegyében jött létre, egyik gócpontja volt az 1917 végén felerősödő jobboldali radikális szervezkedéseknek.⁹³

A háború végére komoly szembenállás alakul ki a politikában és a társadalomban. Jelentős baloldali csoportok, a szociáldemokrata párt, a szakszervezetei, a polgári radikálisok, és a balra tolódott függetlenségek (Károlyi-féle csoport) ismerték fel, hogy komoly reformokra van szükség, a társadalom szerkezetét gyökeresen kell átalakítani, akár forradalmi úton is. Ehhez hasonlóan a jobboldal szélén is vannak hasonló szervezkedési kísérletek, melyek célja az „örségváltás”, a háborús vagyonok kisajátítása.⁹⁴ És, hogy ha kell a baloldali szervezkedések megállítása (preventív ellenforradalom), ahogy 1918 szeptemberében a Központi Sajtóvállalat (Bangha Béla) által szervezett tömeggyűlésen egy pap résztvevő mondta: „Az a kérdés, hogy tudunk-e kétezer Manlichert szerezni és hozzá kétezer embert, aki meri adott esetben elsűtni, avagy megelőznie bennünket a forradalmárokat.”⁹⁵

⁹² Uo. 206.

⁹³ Szabó Miklós: Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története (1867-1918). Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2003. 292-297.

⁹⁴ Bár a komoly tervszerűség, a szövegek szintjének meghaladása mindkét fél részén megkérdőjelezhető.

⁹⁵ Szabó Miklós, 1989. 207.

1928. október 28-án Altenburger Gyula kezdi meg egy ellen-nemzeti tanács szervezését, Nemzetvédelmi Szövetség néven. Tagjai: Altenburger Gyula, Banga Béla, Raffay Sándor és Bangha Béla. Október 29-én több tanár-, vasutas- és postásszakszervezet csatlakozik hozzájuk, sőt még a rendőrfelügyelői kar is. Kapcsolatot kerestek az egyetemi ifjúság felé is. Azonban a következő nap kitörő forradalommal szemben már nem tudtak fellépni, és szétestek. November végén, decemberben megkezdték a lassú újjászerveződést. Megalakították a Területvédő Ligát, mely majd a csak a proletárdiktatúra bukása után tud komoly jelentőségre szert tenni.⁹⁶

Ekkoriban azonban már más típusú mozgalmak is megszerveződtek, ilyen volt Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME) és a Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE). Pontos alakulásuk dátuma kissé bizonytalan, mivel általában első összejövetelükön nem fogadtak még el alapszabályt, és több később visszaemlékező különbözőképpen emlékszik vissza a pontos dátumra. A MOVE 1918. november 15-én vált szét a Magyar Tisztek és Altisztek Országos Szövetségétől, mivel úgy érezték, a hadsereg újjászervezését abban a formában nem követi elég figyelem. Az alapszabályt november 30-án fogadták el. Az alapítók közé tartozott például Gehár (később Zámoryra magyarosított) Gyula százados, aki 1919 nyarán komolyan részt vett a Fehér Ház Bajtársi Egyesület megszervezésében. Az egyesület 1918/1919 fordulóján egyre inkább radikalizálódott, 1919. január 19-én pedig Gömbös Gyulát választották vezetőjükké. A MOVE feloszlására is sor került a polgári demokratikus időszakban, mivel Böhm Vilmos hadügyminiszter baloldali munkáshadseregét nem kimondottan tudták támogatni.⁹⁷ Az ébredők 1918-1919 fordulóján kezdtek komolyan kiforrni, megkezdve a harcot a kommunistákkal és a fennálló rendszerrel szemben, ezért be is tiltották őket.

Egyértelműen a szélsőjobboldalra sorolt Istóczy-féle Antiszemita Párt eddigre, már szétesett, és marginalizálódott. Majd 1919 után alakítanak pártot újra ezen a néven, mely szorosán együtt kívánt működni az ÉME-vel (Ébredő Magyarok Egyesülete), de ekkor sem sikerült jelentősen megnövelnie támogatói köreit. Kevésbé különállóan, de ezek az irányvonalak, más csoportokban is megjelentek.

⁹⁶ Uo. 207-208.

⁹⁷ Zinner Tibor, 1979. 564-565.

A fentebb végigvett csoportokból és rétegekből épül majd fel a világháború után az ellenforradalmi rendszer társadalmi szervezeti háttere. A legaktívabb időszakuk 1919-1923, ezt követően egyre inkább háttérbe szorulnak, a konszolidáció rendszerébe⁹⁸ nem férnek bele. A 1930-as évek új típusú mozgalmi bár részben belőlük merítenek, már egy új generáció gondolatait tükrözik.

Az első komolyabb konfliktus 1919 augusztusában alakult ki, mikor a megszállás alá kerülő fővárosban, egy csoport eltávolította a szociáldemokrata szakszervezeti kormányt. A Peidl-kormány a Tanácsköztársaság bukásával együtt alakult meg, Peidl Gyula vezetésével. A Magyarországi Szocialista Pártban elég komoly belső konfliktus alakult ki a bukás közeledtével, többen úgy látták, hogy az egész szocdem kommunista együttműködés az elejétől fogva halálra volt ítélve, mint, ahogy Böhm Vilmos mondja: „a kommunisták a szovjet bürokrácia diktatúráját, a szocdemek a proletárdemokráciára felépített diktatúra álláspontját képviselték.”⁹⁹

A kommunisták utólag szabotázzsal vádolták a szocdem szövetségeseiket, de hatalmuk valódi meggyengítését igazából Kun Béla hibás kül- és katonapolitikai lépéseinek köszönheték leginkább. Clemanceau második ajánlatát sikerült elfogadtatnia a Tanácskormányval, így megkezdődött június 30-án a Felvidék visszafoglalt részeinek a kiürítése. Ez rohamos mértékben omlasztotta össze a Vörös Hadsereg morálját. Amikor július 20-án megindult az előkészületlen, és rosszul felmért támadás a románokkal szemben (akik jobb taktikai pozíciókat birtokoltak, és többszörös túlerőben voltak), rendkívül gyorsan megakadt, és a románok ellentámadása teljesen megsemmisítette. Böhm július 20. után Bécsben tárgyalásokat kezdett Sir Thomas Montgomeryvel, a békekonferencia megbízottjával, arról, hogy a Tanácskormány bukása után, milyen erők vegyék át a hatalmat. Böhm a szocdemeket támogatta, az angolok a gyors rendezés érdekében, az első időszakban egy katonai diktatúrát láttak volna szívesebben.¹⁰⁰

Böhmnek az osztrákoknál sikerült elérnie, hogy a proletárdiktatúra népbiztosai jelentős részének menedéket adjanak. Peidlnek és miniszter társai a hatalom átvétele után

⁹⁸ *Friedrich István*, 1931. 3.

⁹⁹ *Kirschner Béla*: A „szakszervezeti kormány” hat napja (1919). Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968. 25. (A művében többször érződik, hogy a Tanácsköztársaság bukásának teljes felelősségét a szocdemekre szeretné hárítani, ezzel is felmentve a kommunistákat.)

¹⁰⁰ Uo. 39-51.

megkezdtek lebontani a megelőző 133 nap eredményeit, visszaállítani a március 21-e előtti állapotot. E mellett azonban egy nagyon komoly kihívással kellett szembenézniük. A román hadsereg augusztus 3-4-én érte el a főváros határait Mardarescu tábornok vezetésével. a magyar kormány Guido Romanelli olasz megbízotton keresztül megérdeklődte, hogy milyen úton módon van lehetőségük fegyverszünetet kötni a románokkal (elkerülve ezzel Budapest, és a Dunántúl megszállását). Biztató választ (a békekonferencia nem fogja utasítani a románokat a támadás beszüntetésére) nem kaptak, és a románok megszállták a magyar fővárost. Miután a vörösök megbuktak, az antant úgy látta, hogy újra van lehetőség egy szövetségségi tábornoki bizottságot küldenie Budapestre (USA: Henry Bandholtz,¹⁰¹ Nagy-Britannia: Reginald St. George Gorton, Franciaország: Granziani, Olaszország: Mombelli). Bár mire ideértek, már egy kissé módosult belpolitikai állapottal szembesültek.¹⁰²

Március 21-e után az ellenforradalmi szervezetek és személyek illegálisba kényszerültek (kivételek ha már ott voltak), a vörös terror mindenkit célba vett, akitől fenyegetve érezte hatalmát. Friedrich, bár az őszirózsás forradalomban aktívan részt vett, sőt kísérletet tett a katonatanácsok integrálására az új vezetés alá (persze az saját irányításával).¹⁰³ Ez az első megszerveződött katonatanács (a Csernyák vezette 11-es katonatanács) november folyamán átadta a helyét a Pogány József vezette 32-es katonatanácsnak, mely már igen nagy hatalomra tett szert, ezenkívül eléggé a szélsőbal irányába orientálódott. Friedrich sok szempontból baloldali volt, egyáltalán nem támogathatta a társadalmi tulajdon forradalmi eszméit, ezen kívül államtitkárként azt érezte, hogy a Bartha Albert hadügyminiszter által szervezni kívánt új önálló magyar hadsereget forradalmi elemek szét kívánják bomlasztani a világforradalom érdekében. Ezért Friedrich kapcsolatot kezdett keresni az ellenforradalmi erők felé, emellett a támogatta a tiszti zászlóaljok szervezését. Gömbös Gyulával december közepén vette fel a kapcsolatot, akinek azt a megbízást adta, hogy dolgozzon ki egy ellenforradalmi tervet. Ezeken kívül Szmrecsányi György szervezkedését is támogatta,¹⁰⁴ aki a csehszlovákok elleni támadás után szeretne volna megdönteni a Károlyi-kormányt. Ez szintúgy nem ért el eredményt.¹⁰⁵ Friedrich a Károlyi-kormány januári balrafordulása után

¹⁰¹ Bandholtz, Harry Hill: An Undiplomatic Diary. With an Introduction on Hungary an WWI by Fritz-Konrad Krüger. Edited by Andrew L. Simon. Simon Publications, Safety Harbor, 2000. (Bandholtz egész itt tartózkodása alatt naplót vezetett, mely sok esetben ellenpontosítja a magyar forrásokat.)

¹⁰² Róbert Péter: Budapest román megszállása (1919). Budapesti Hírlap. Budapesti Hírlapok 2009. évi előadások. (<http://bpht.hu/index.php?mit=historiak> 2014.03.31.) 49-51.

¹⁰³ Auer Pál: Fél évszázad. Események, emberek. Occidental Press, Washington 1971. 17.

¹⁰⁴ Szmrecsányi a Tisza-per során is kiállt Friedrich mellett. (BFL VII. 5 c 7083-1919 1514-1532.folio)

¹⁰⁵ Gömbös Gyula: Válogatott politikai beszédek és írások. Szerk.: Vonyó József. Osiris kiadó, Budapest, 2004. 35.

lépett ki a kormányból, más jobboldali függetlenségi politikusokkal együtt (Batthyány Tivadar, Lovászy Márton). A Tanácsköztársaság alatt ellenforradalmi szervezkedésbe kezdett, innen sikerült megszöknie, eztán bujkálni kényszerült, de szándékában állott a fennálló rendszer megdöntése.

Az augusztus 6-án sikeresen végrehajtott puccs a Fehér Ház elnevezésű csoporthoz kötődik, melynek előzménye, az 1916-ban Csilléry András (állatorvos, majd a háború alatt ezredesként az orvosi részlegben szolgált) által megalakított Magyar Társaság. Csilléry erősen antiszemita volt, aki célul tűzte ki a magyar szupremácia fenntartását. 1919 áprilisában Csilléry lakásán (a Fehér Ház elnevezést ellenforradalmi terveik okán választották, nem Csilléry lakásának színe miatt). Korán komoly kapcsolatokat építettek ki a MOVE-val. De az oldalukon tudhattak több magas rangú katonatisztet, a Budapesti rendőrfőkapitány is a csoport tagja volt. Július folyamán még Pekár Gyulát szerették volna miniszterelnöknek a Kun Béla bukásával megalakuló kormány élére. Pekár dráma és regényíró volt, aki korábban Tisza köréhez tartozott, de a háború során eléggé jobbra tolódott, és antiszemita is lett. Friedrich július végén került kapcsolatba a csoporttal, ekkor még július 30-a volt megjelölve a puccsra, de Vörös Hadsereg katasztrofális veresége, és a bekövetkező román megszállás miatt módosítani kellett a terveken.¹⁰⁶

Friedrich augusztus első napjaiban tárgyalásba bocsátkozott Beck Lajoson (az Osztrák-Magyar Bank korábbi kormányzója) keresztül Peidl Gyulával.¹⁰⁷

Augusztus 5-étől kezdve vidéken egyre több helyen üzték el a vörös közigazgatást, és az őket támogató karhatalmat (bár több helyen sikerült még pár napig visszaszerezni a hatalmat).

Ezt az októbrista-Friedrich hipotézist erősíti Friedrich két későbbi propaganda irata is (Keresztény Ellenzék. A mai politikai helyzet. A Rendszer bűnei. Mi a teendő? Zöld Füzet I., Vádat emelek a dicsőséges uralkodó rendszer ellen!), főleg az utóbbi, erősen rendszer kritikus, fő tétele a nyílt és korlátozott választójog káros és erőteljesen antidemokratikus

¹⁰⁶ S. Balogh, Eva. i.m. 275-276. Eva S. Balogh (Lábay Gyula: Az ellenforradalom története az októberi forradalomtól a kommün bukásáig. Élet Irodalmi Nyomda, Budapest, 1922. művére támaszkodva) azon a véleményen van, hogy Friedrich eredendően Bartha Alberttel és Lovászy Mártonnal szándékozott ellenforradalmi mozgalmat szervezni, de ez nem volt kimondottan sikeres. Ők még a polgári demokratikus népköztársaságot szerették volna visszaállítani.

¹⁰⁷ Uo. 277., Kirschner Béla. i.m. 224.

hatása. Emellett annak ellenére, hogy legitimista és kereszténypárti, ez szinte egyik íráson sem érződik.

A puccsot negatív megítélés fogadta, mivel sikeres hatalom átvételével eléggé újrarendezte a Tanácsköztársaság bukása utáni esetleges terveket. Mind a szegedi, mind a bécsi ellenforradalmárok (akiknek végül is sikerült kapcsolataikat rendezni, és a további egységes fellépést elhatározni), nem beszélve a Szegedtől elszakadó Horthy Miklósról és köréről. Ezeken kívül József főherceg kormányzónak elismerésével, újra visszahozta a Hasburgokat a képbe, pedig IV. Károly hatalomgyakorlásról való lemondását, sokan (pl.: Gömbös Gyula) szerették volna úgy értelmezni, hogy ezzel az egész Habsburg-dinasztiától sikerült megszabadulni.

A Peidl-kormány nem tudta megszerezni sem a hazai, sem az antant elismerését, pozíciói egyre romlottak. Ezek mellett a kormány átalakítására sem hajlottak. Friedrichéknek ez adott lehetőséget arra, hogy megszerezve a hallgatólagos támogatást,¹⁰⁸ átvegyék a hatalmat. Augusztus 6-án este hét órakor Csilléry András, Schnetzer Ferenc tábornok (Friedrich barátja) és Bleyer Jakab (germanisztika professzora a Budapesti Egyetemen, a német kisebbség egyik vezetője), negyven lovas rendőr és gyalogos egységek kíséretében fölment a várba, és átvette a hatalmat, békésen. Ezen a napon föl hívták a fővárosba Habsburg József főherceget, aki alcsúti birtokain tartózkodott.¹⁰⁹

A jövődő kabinet tagjai a Bristol szállóban gyűltek össze, ahol már csak azt kellett eldönteni, hogy ki töltse be kormányfői posztot, ezt végül Friedrich vállalta el hosszabb győzködés után.¹¹⁰ Az ideiglenes államfőségre József főherceget kérték föl, aki Habsburg-származása, és magas katonatiszti rangja ellenére nagyon népszerű volt Magyarországon.¹¹¹ Ez azért volt fontos, mivel így szerették volna biztosítani a legitimitás folytonosságát a Monarchiához. Hiszen József főherceg volt 1918. október végén a *homo regius*, akinek az volt a megbízatása, hogy a politikai erőkkel lefolytatott tárgyalások után, megfelelő

¹⁰⁸ A budapesti német főkonzulátus jelenti... Az 1918-1919-es forradalmak és az ellenforradalom német diplomáciai iratok tükrében. Szerk.: Tokody Gyula. Kossuth Könyvkiadó, h.n. [Budapest], 1989. 149-150.

¹⁰⁹ S. Balogh, Eva. i.m. 280

¹¹⁰ BFL VII. 5 c 7083-1919 1159. folio

¹¹¹ Viszont nem ált túlzottan tekintélyes ember hírében. In.: A budapesti német főkonzulátus jelenti. 154.

miniszterelnököt nevezzen ki. A helyzet nagyon gyors változásának köszönhetően, végül szerepét nem tudta betölteni.¹¹²

Ezzel a legitimista probléma megoldással viszont lehet, hogy ideiglenesen sikerült stabilabb helyzetbe kerülniük, mint a Peidl-kormány vagy a szegedi ellenforradalmi kormány. Olyan problémát is alkottak maguk számára, ami lehetővé tette eltávolításukat. Ez pedig József főherceg kormányzósága volt, bár lemondani kényszerült augusztus 23-án, végleg rásütötte Friedrichre a habsburgiánus bélyeget, és ezzel rendkívüli mód beszűkítette a politikai cselekvési lehetőségeket.¹¹³

Friedrich augusztus 8-án alakított kormányát, az ellenforradalmi jelző mellett leginkább a szakértőiség jelzőjével lehet leírni. Samassa Adolf belügyminiszter, Tánczos Gábor külügyminiszter, Dr. Imre Sándor vallás- és közoktatási miniszter, Schnetzer Ferenc hadügyminiszter, Dr. Grün János pénzügyminiszter, Dr. Csilléry András közegészségügyi miniszter, Dr. Szász Béla igazságügy miniszter, Dr. Győry Loránt földművelésügyi miniszter, Dr. Szűry János kereskedelemügyi miniszter Több állás betöltetlen maradt azzal a céllal, hogy később bővíteni lehessen a kormány platformját. Nem került betöltésre a béketárgyalásokat felügyelő-, a közéleti-, a propaganda-, ipari munkások képviselőivel megbízott-, és a kisebbségügyi miniszteri tárca.¹¹⁴

A szegedi ellenforradalmárok reakciója sem volt túl jó a budapesti ellenforradalomra, Prónay Horthynak úgy értelmezte: „Nem különben felhívtam figyelmét a pesti kormányra és azokra a mesterkedésre, amit a zsidók József főherceg személyével üznek, mert mindez tulajdonképpen a szegedi ellenforradalmi kormány és ő ellene irányul. Az antant befolyásával ezen új kormány megalakulásánál a szabadkőművesek részéről ugyanaz a játszma folyik [...] József főherceg személyével kísérleteznek, és holmi párizsi és angol illetékes tényezőkre hivatkozva őt állították be homo regiusnak, dacára annak, hogy szintén Habsburg József fhcg. viszont szabadkőműves befolyásra Friedrich Istvánt bízta meg kormányalakítással.”¹¹⁵ Bár Prónay bő két évtizeddel később írta meg visszaemlékezéseit, kellően visszaadhatja azoknak az érzelmi benyomásoknak egy részét, amit a szegediek érezhettek a budapestiek irányába.

¹¹² Nánay Mihály: „Elfelejtett ellenforradalom” – A Friedrich-kormány komplex értékelése, lehetséges alternatívák ellenében. KZ (2012) III. évf. (ganymedes.lib.unideb.hu 2014.03.27.) 59..

¹¹³ Uo. 6.

¹¹⁴ Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1919.08.08. Ez utóbbira eredetileg Bleyer Jakab volt jelölve, de ő a kormány túlzott elzsidósodása miatt lemondott. (In.: A budapesti német főkonzulátus jelenti. 155.)

¹¹⁵ *Prónay Pál*: A határban a halál kaszál. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1963. 121-122.

(ennek lesz majd, méltó folytatása Horthy bevonulási beszéde, Budapest tetemre hívása). Hiszen az ő szempontjukból, csak egy negatív jelző maradt ki a bolsevik, minden más rossz rá lett vetítve a budapestiekre. És ekkor még a hatalmi pozíciók nézőpontjából nem is vizsgáltuk a kérdést.

Friedrich és körének lépése, többek számára negatív hatásokkal járt, bár igazán az elindult folyamatokat nem tudta megakadályozni. Ez alatt leginkább Horthy helyzetének folyamatos erősödése értendő. A Nemzeti Hadsereg Fővezérsege úgy határozott, hogy nem fogadja el a Friedrich-kormányt sem felettes¹¹⁶ szervének.

A bécsi ellenforradalmi körök (ABC~Antibolsevista Comitee), sem örültek a helyzet illetően való alakulásának, mint ahogy Bánffy Miklós későbbi külügyminiszter (amúgy meg író, grafikus, díszlet- és kosztümtervező, színpadi rendező), írta visszaemlékezésében: „újabb hír érkezett a magyar fővárosból. A Peidl-kormányt, mely a román hadsereg bevonulása után teljesen védtelen volt, Friedrich István hirtelen ráütéssel elkergette, és maga ült a helyébe. Ez ismét új helyzetet teremtett, mely mellett nem volt értelme Bécsben tárgyalni a nagyhatalmak megbízottaival, mikor Magyarországon már két kormány is volt: a pesti és a szegedi.”¹¹⁷

A Tanácsköztársaság bukása után egyre több jelentős politikus tért vissza a fővárosba. Friedrich megpróbált velük széles politikai alapokon álló koncentrációs kormányt létrehozni, kevés sikerrel, ez alapvetően leginkább a szociáldemokratákon múlt, akik nem akartak semmiképp sem belépni a kormányába. Bár ezt nem sikerült elérni, a visszatértek közül többen csatlakoztak a kormányához (pl.: Nagyatádi Szabó István), és a Clerk-féle tárgyalásokon nagyrészt, a Friedrich által ajánlott kormánylistát fogadták el.¹¹⁸

Friedrich és kormánya folytatta azt a politikát, amit a szakszervezeti kormány elkezdett, de kis is bővítette a lehetőségeket. A Peidl-kormány alapvető terve a polgári demokratikus köztársaság visszaállítása volt (ezt mondjuk a kommunisták képtelenségnek tartották, hiszen ez ellentmond a fejlődési elméletüknek).¹¹⁹

¹¹⁶ *Gergely Jenő*: A keresztényszocializmus Magyarországon 1903-1923. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. 133.

¹¹⁷ *Bánffy Miklós* Egy erdélyi gróf emlékiratai. Emlékeimből – Huszonöt év. Helikon, h.n., 2013. 182.

¹¹⁸ Nanay Mihály, i.m. 63.

¹¹⁹ *Kirschner Béla*, i.m. 61-69.

Az első kormányrendeleteik is ezt szolgálták, amnesztiát hirdettek (ekkor szabadult például Wekerle Sándor, Szurmay Sándor). Alkotmányozó nemzetgyűlés összehívásának szándékát fogadták el. Visszaállították a Népköztársaságot (a 1918. november 16.-1919. március 21. között érvényes államformát). Visszaállították a sajtójogot. Megszüntették a házak államosítását, az Általános Fogyasztási Szövetkezeteket (visszaállították a magántulajdont). Rendőrséget, majd (augusztus 6-ával a csendőrséget) állították vissza. A rendőrség élére Dietz Károly korábbi rendőrfőkapitányt nevezték ki (bár őt rövidesen a Friedrich kormány eltávolította hivatalából, a korábbi állomány jelentős része visszatért). Ezzel párhuzamosan a Vörös Őrséget és a Vörös Hadsereget el kezdték lefegyverezni.¹²⁰

A Friedrich¹²¹ kormánynak folytatnia kellett a helyzet normalizálását, le kellett küzdenie az egymás után felmerülő problémákat. Már az első alakuló minisztertanácsi ülés is ennek a jegyében telt. Biztosítani kellett az élelmiszerellátást, ezen az antant szállításaival sikerült javítani. A pénzügyeket is stabilizálni kellett, ennek érdekében a fehér pénz 40%-os értéken továbbra is forgalomban maradt, a postatakarék által kibocsátott, pénzek is. Megszüntették a Tanácsköztársaság közigazgatási szervezetét, és visszaállították az 1918. október 30-i állapotot (felszólították azokat a kinevezett és választott hivatalnokokat, akik akkor töltötték be állásukat, hogy ideiglenesen újra foglalják el azokat). Mattyasovszky György belügyminiszteri osztálytanácsost a budapesti államrendőrség főkapitányává nevezték ki. Szellinga György alezredest pedig az államrendőrség élére. A minisztertanács határozata szerint Magyarország hivatalos elnevezése Magyar Köztársaság, melynek államfője József királyi herceg mint kormányzó.¹²²

A szegedi kormány augusztus 12-én beszüntette működését, és tagjai Budapestre utaztak, hogy a terveik szerint fuzionáljanak a Friedrich-kormánnyal, ebből végül nem lett semmi.

Friedrich, hogy kormányának és saját magának támogatást szerezzen, a keresztényszocialistákhoz közeledett. Ebben talán az vezette, hogy náluk nagyobb arányban

¹²⁰ Uo. 141-164. Kirschner szerint, a szakszervezeti kormány gyakorlatilag intézkedéseivel saját működési alapját számolta fel. Kirschnernél van egy kisebb ellentmondás is, állítása szerint a Vörös Hadsereg csapatai nagymértékben ellenezték a proletariátus uralmának a felszámolását. Akkor mért váltak kámforra egységeik az elkövetkező napokban, és ezt nem lehet csak a román megszállással indokolni.

¹²¹ A budapesti német főkonzulátus jelenti. 155. A német követség nem kimondottan tartotta alkalmasnak Friedrichet a posztra, személye kormánynak is árt, támogatói tábora pedig nincsen.

¹²² MTJ 1919.08.08. 1-13. (<http://www.digitarchiv.hu> 2014.03.30.)

voltak a legitimisták, mint a megszerveződő kispapok körében (akik döntően szabadkirályválasztó Horthy-pártiak voltak). Az első Friedrich-kormányban még nem voltak keresztényszocialisták, hiszen ők csak augusztus folyamán kezdtek el megszerveződni, létrehozták a Keresztény Nemzeti Pártot. A párt elnökévé gróf Teleki Pált választották, de a tényleges vezető Friedrich István volt. Emellett még megalakult a Keresztény Szociális és Gazdasági Párt is, Huszár Károly vezetésével. A keresztényszocializmusnak hatalmas változást jelentett, hogy képviselői szemben az 1918 előtti időszakkal, bekerültek a kormányba. A második Friedrich-kormányban már több miniszterét ők adták.¹²³ Az elkövetkezendő két hónap során jelentősen átalakult a felállítás, a román hadsereg november folyamán megkezdte a kivonulását a trianoni országhatáron belülről, amit következő év elejére fejezett be. Ez egy hatalmas lépés volt a szuverenitás visszaszerzése felé. A keresztény pártok elkezdtek fuzionálni annak érdekében, hogy az elkövetkezendő választásokon minél jelentősebb pozíciókat szerezzenek, így jött létre végül a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (KNEP), az egyesülésre október 25-én került sor. Másrészt a Clerk antant megbízott által elvárt koncentrációs kormányban szerettek volna minél kisebb részesedést engedni a szocdemeknek és a liberális pártoknak.¹²⁴ Friedrich helyzete, bár nem így tervezte, egyre jobban gyengült, az összeolvadásokkal.

Clerk tárgyalásai során leginkább Horthy pozíciói erősödtek, a katonai erő mellé most már a nemzetközi támogatást is kezdte megkapni. Friedrich bár sok szempontból nem volt komoly ellenfél, útban volt mindenkinek, ezért is jött jól sokaknak, amikor 1919 őszén belekeveredett a Tisza-ügybe. Ulain (Magyar Nemzeti Szövetség szeptember 28-tól kezdve adta ki Szózatot) először október 30-31-én az évforduló alkalmával foglalkozott a nyomozással, de még csak nagyon érintőlegesen.¹²⁵ November közepétől viszont már sorozatban írdtak a Friedrich szerepével foglalkozó cikkek, melyek jelentős részben rontották a miniszterelnök amúgy sem túl jól álló presztízsét.¹²⁶ A gyanúsítások nélkül sem lehetett volna tovább kormányfő, hiszen a Clerk-féle megegyezésben neki csak a hadügyi tárca jutott. De abban már szerepet játszhattak, hogy 1920. március 15-én, amikor a Huszár-kormány lemondott, továbbiakban nem tudott vezető pozícióba kerülni.

¹²³ Gergely Jenő, 1977. 138-139.

¹²⁴ Uo. 150.

¹²⁵ Szózat, 1919.10.30-31.

¹²⁶ Uo., 1919.11.04., 1919.11.06., 1919.11.23., 1919.12.02.

Perek, avagy az összecsapás

A perek során Friedrich és Ulain nagyon komolyan összecsaptak, és bár bizonyos dolgokban vagy egyikük (Friedrichet végül felmentették), vagy másikuk győzött (Friedrich politikailag ellehetetlenült). Végül Ulain sem tudott profitálni igazán a sikerből, sőt inkább a negatív hatásait érezte.¹²⁷

Mint már fentebb is volt róla szó, a perekkel kapcsolatban felmerül a koncepciók vád lehetősége. Mindegyik monográfia érinti a kérdést, és politikai elköteleződésnek megfelelően döntenek. A merénylettel kapcsolatos nyomozás, elméletileg már rögtön a gyilkosság után elindult, de ez a nyomozati anyag nem maradt fenn.¹²⁸ A Szentkirályi Béla 1919. november 10-ei vallomásában benne van, hogy mint a nyomozás vezetője az anyag nála volt, és a proletárdiktatúráig meg is volt az anyag, aztán eltűnt.¹²⁹ Augusztus közepén indult meg a nyomozás, nem sokkal az után, hogy a Friedrich István vezette ellenforradalmi társulat átvette a hatalmat a Peidl kormánytól. Augusztus 17-18-án megtörténnek az első vallomások.¹³⁰

Itt egy pillanatra meg kell állni, és át kell tekinteni, milyen primer forrásunk van a nyomozásról és a perekről. Először is van az 1919 őszétől 1920 tavaszáig lefolytatott vizsgálat, mely legfőképpen azt szerette volna feltárni, hogy a csendőrök együtt működtek a merénylőkkel, nyomozásba beavatkoztak e fölülről, hogy hátráltassák, és, hogy a nyomozást vezetők megfelelően jártak- e el az ügyben. Ez az iratcsomó tartalmazza a vallomásokat és a vizsgálatot lezáró királyi főügyészi határozatot. Nincs kötve és semmilyen módon nem lett kezelve. A Budapest Főváros Levéltárában található jelenleg, ezt megelőzően, az MSZMP Párttörténeti Intézet Archivumában volt található, ott 1967. december 16-án vette állományba, Rescsányi Lajos levéltáros.¹³¹ Az anyag amúgy 79 lapból áll. Másodszor Tisza István elleni

¹²⁷ Ulain-akta: 165/1926-as kamarai kérvény: kamarai terheinek csökkentését kérte, jövedelmei elégtelenségei miatt.

¹²⁸ Ami azért is érdekes, mert a vádlottak több a korszakhoz kapcsolható ügye szinte teljes egészében megtalálható volt, és később a perek irat anyagához csatolták. (BFL VII. 5 c 7083-1919, 2112-2201. folio Vágó-Wilhelm Jeó szélhámossági, csalási, sikkasztási és szökési ügyei (1914-től kezdődően), BFL VII. 5 c 7083-1919, 2202-2327. folio Sztanykovszky Tivadar csalási, okirat hamisítási, szökési, válási és újracházasodási ügyei, 1917-től 1918 decemberéig. BFL VII. 5 c 7083-1919, 2328-2387. folio Gärtner Marcel közokirat hamisítási és csalási ügye, 1919 januárja és februárja. BFL VII. 5 c 7083-1919, 2388-2479 Hüttner Sándor mezőkövesdi visszaélési ügyei 1919 nyaráról).

¹²⁹ BFL VII. 18 d 13/4029-1920, 6-7. folio

¹³⁰ BFL VII. 5 c 7083-1919, 2-3. folio

¹³¹ BFL VII. 18 d 13/4029-1920, 79. folio

merénylet kivizsgálását célzó nyomozás és per anyag, ami tartalmazza 1919 augusztusában indított nyomozást, ezt körülbelül 1920 nyarán a hadbírószági tárgyalás előtt zárták le, bár a fölmerülő kérdések és személyek miatt, kiegészítő kihallgatásokat és más egyéb nyomozati cselekményeket kellett eszközölni a hatóságoknak. Ennek köszönhetően a nyomozati anyag is 1921 őszéig tart. A katonai per anyaga nem itt található meg, de ez szerencsére más formában fennmaradt.¹³² A polgári per gyorsírói jegyzőkönyvek formájában teljesen fennmaradt, de ez szinte teljesen olvashatatlan, azok számára, kik nem tudják feloldani a rövidítéseket.¹³³ Írógéppel írt változata már több helyen hiányos. A vádlottak egyéb ügyeit az anyag végéhez csatolták. Különböző helyeken szóba kerülnek mellékletek (pl.: fotó), ezek nincsenek benne az iratanyagban. A gyorsíró füzetektől (13 darab) eltekintve be lettek kötve, keményborítós füzetekbe (43 darab), a lapok jelentős részét vékony zsírpapír szerű átlátszó hárttyákkal vonták be. Kivéve a hatodik doboz anyaga, ami ha úgy vesszük, a rendszerbe sincs bedolgozva, mivel a nyilvántartásban az szerepel, hogy az ügy 2543 lap, de ebben a dobozban még legalább 300-40 lapnyi iratanyag van, emellett ott van még egy gyorsírói jegyzőkönyv, ami a polgári per április-májusi tárgyalásait tartalmazza. Ez a levéltári anyag is jelenleg a Budapest Főváros Levéltárában van, ezt megelőzően szintűgy az MSZMP Párttörténeti Intézet Archívumában volt található, oda 1966. február 28-án lett állományba véve, Habó Gizella kezelte az anyagot. A gyorsírói füzetek 1979. június 12-én lettek behelyezve. Most hat dobozban tárolják.

Már 1919-20 folyamán előkerült, hogy az egész ügy nem áll valós alapokon, úgymond koncepciók eljárás. A perek már csak annak köszönhetően is, hogy a gyilkosság politikai célzatú volt, a politika befolyása alá kerültek, korszak körülményeinek köszönhetően is. Az eljárás során több bizonyíték előkerült (lövésnyomok, lőszerek stb.), de a döntő alátámasztását az egésznek a vallomások adták, elsősorban Hüttneré, másodsorban Sztanykovszkyé. De ezekkel kapcsolatban is már több bizonytalanság merült fel az 1920-21-es év folyamán. Kahler Frigyes úgy határozza meg a koncepciók per fogalmát: „Koncepciók eljárások alatt azokat az eljárásokat értjük, amelyek során egy cél elérése érdekében használják fel a bűnüldözést és az igazságszolgáltatást, függetlenül attól, hogy követtek-e el bűncselekményt, vagy a valóban elkövetett bűncselekménynek van-e kapcsolata a politikával. [...] A szóban forgó ügyekben nem is a vád tárgya a döntő (ez gyakran volt ún. köztörvényi

¹³² És a Magyar ház kiadónál kiadásra is került: Gróf Tisza István gyilkosai a hadbírószág előtt. A Magyar Távirati Iroda és a Magyar Kurír hivatalos gyorsírói följegyzései alapján. Szerk.: Bencsik Gábor. Magyar Ház, Budapest, [2002].

¹³³ BFL VII. 5 c 7083-1919, 44-51. füzet.

bűncselekmény), hanem az, hogy a büntetőeljárás elszakadt az eredeti rendeltetésétől.”¹³⁴ Ha ezt a szikár definíciót használjuk, akkor előzetesen is, már meg kell előlegeznünk azt, hogy az igazságszolgáltatás, bár alapvető célja egy gyilkosság feltárása, és a megfelelő büntetések kiszabása volt, ehhez másfajta feladatok is társultak. Például annak elősegítése, ahogy a hatalmi rendszer átrendeződhessen. Bizonyos kérdőjelek miatt (vallomások, fogva tartás körülményei, vádlottak alibijei, Friedrich személye, Ulain stb.), amik miatt a koncepciózusság árnyéka vetülhet az eljárásra..

Bár azt mindenképp ki kell hangsúlyozni, hogy abból a szempontból semmiképp nem koncepciós, mivel a vád valós volt, szemben a Szovjetunió 30-as évek béli nagy pereivel, vagy 1950-es évek belső kommunista leszámolásával. Viszont volt egy kísérteties hasonlóság: itt is a vádlott beismerő vallomása volt a fő bizonyíték (mint később Visinszkijnél). De szemben a szovjet rendszerrel, itt, nem érvényesül a totális kontroll, sem a tárgyalásokon, sem a nyilvánosságban (ezzel is megcáfolva Karsai Elek, Nemes Dezső és társai állításait, a totális fasiszta diktatúráról).

Egy dolog állapítható meg biztosan, így utólag majdnem száz év elteltével, nem tehetünk, olyan kijelentéseket, hogy ott mindenképp a gyilkosokat ítélték el, vagy sem, mivel a forrásbázisunk hiányos, és a meglévőkben is sok az ellentmondás.

Gróf Tisza István meggyilkolásának ügye először a hadbírószág elé került. A tárgyalás 1920. augusztus 2-án kezdődött, (36 napos munka után) az ítéletet szeptember 15-én hirdették ki. A vádlottak fellebbeztek a legfelsőbb katonai bírósághoz. Itt 1921. május 21-én hoztak határozatot. A polgári főtárgyalás 1921. április 12-én kezdődött, és október 5-én ért véget (106 nap után), itt is fellebbeztek a védők, így az ügy átkerült a Táblához, amelynek Degré tanácsa 1923. június 19-22. tárgyalta a Tisza-gyilkosságot. 1927-ben felvetődött a perújrafelvétel lehetősége, az ügyészség és a rendőrség újrakezdte a nyomozást, de végül új eredmény nélkül lezárták az ügyet. A Tisza-gyilkosságot azért tárgyalta katonai és polgári bíróság, mert csak a vádlottak egy részét lehetett katonának minősíteni a gyilkosság végrehajtásakor.¹³⁵

¹³⁴ Kahler Frigyes: A főcsapás iránya: Esztergom. Mindszenty bíboros pere. Magyarországi Mindszenty Alapítvány Budapest 1998.

¹³⁵ Ezt szinte végig nem sikerült rendesen tisztázni, Váry Albert királyi főügyésznek többször kellett írnia az ügyben az haditörvényszéknek, de általában nem is foglalkoztak a megkeresésével (legalábbis a leveleiből és

Most csak leginkább azokat a pontokat kívánom bemutatni, amelyek a vizsgálat tárgyát képező szereplőket, tehát Friedrich István és Ulain Ferencet érintette.

Friedrich nem sokkal miniszterelnökké választása után utasítás adott a nyomozás felújítására. A hatóságok abból a koncepcióból indultak ki, hogy a merénylet csak a Nemzeti Tanács és a Katonatanács együttes műve lehetett. A nyomozás haladását pénzjutalommal próbálták elősegíteni, a belügyminiszter 30.000, gróf Károlyi Imre, Horthyhoz közelálló fajvédő nagybirtokos 200.000 koronát ajánlott fel. A cél nem csak a gyilkosok megbüntetése volt, hanem a felbujtókat is felelősségre kívánták vonni.¹³⁶

A vizsgálódás során megkérdezték a Nemzeti Tanács tagjait (P. Ábrahám Dezső, Batthyányi Tivadar, Hock János stb.), akik sorban azt állították, hogy az üléseken nem esett szó egy Tisza elleni merénylet előkészítéséről, de így vallottak a Károlyi- és a Berinkey-kormány kikérdezett miniszterei is. Többen az emigrációból bizonygatták, hogy nincs közülük a gyilkossághoz. Több embert bevádoltak és feljelentettek, de további vizsgálatok után kiderült, nem lehetett közülük a merénylethez (egyszerűen abból, az okból, hogy október 31-én nem tartózkodtak Pesten).¹³⁷

A lassan kialakuló elképzelés után¹³⁸ letartóztatták, Fényes Lászlót függetlenségi újságíró és képviselőt, Kéri Pált, polgári, majd szocialista újságíró (ők felbujtóként lettek megnevezve). Gyanúsított lett Vágó-Wilhelm Jenő, aki kisegítő volt a Nemzeti Tanácsnál az Astoriában, Lengyel László a forradalmi Katonatanács országos titkára, Sztanykovszky Tibor, a 11-es katonatanács tagja (őt 1919. augusztus 7-én kora reggel 8 detektív vitte be pesti otthonából a főkapitányság politikai osztályára). Dobó István a forradalom alatt többször eldicsekedett a merényletben való részvételével, így került a nyomozóhatóságok figyelmébe. Gärtner Marcellt 1919. november elején tartóztatták le a Nyugati pályaudvaron, Esztergomba akart utazni. Hüttner Sándort 1919 novemberében hozták fel Miskolcra. Őrizetbe vették még Magyar Lajos hírlapíró (később majd csak a Tanácsköztársaság alatti szerepe miatt ítélték el)

azok válasznélküliségéből ezt lehet kiolvasni. Lásd: BFL VII. 5 c 7083-1919, 424., 635., 648. (át nem adott íratok kérdésköre), 658. foliok

¹³⁶ Hegedűs Sándor: Egy politikai per kulisszatitkai. Népszerű történelem. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1976. 63-65.

¹³⁷ Uo. 66-67.

¹³⁸ Hegedűs Sándor prekonceptióval rendelkezve, szeretné bebizonyítani, hogy a vádlottak egyáltalán nem voltak bűnösök, és csak a horthysta ellenforradalmárok ellenérzései miatt kerülhettek a vádlottak közé.

és Heltai Viktort (Budapest városparancsnoka volt néhány hétig a Károlyi-kormány alatt). Az emigráltak közül gyanúsított lett Csernyák Imre repülőszázados és Pogány József (az 1918 novemberében létrejött Budapesti Katonatanács elnöke volt, később hadügyi népbiztos).¹³⁹

1919. október 30-án helyszíni szemlét tartottak a Roheim-villában, itt a személyzet több tagja felismerni vélte Sztanykovszkyt, mint a merényletet végrehajtó csoport tagját. 1919. november 5-én kihallgatták Fényes Lászlót, aki azt vallotta, hogy a forradalom napján 8 katona felkereste, hogy meg akarják ölni Tiszát, Fényes elkergette őket. Kéri Pál ellen az egyik legfontosabb bizonyíték az „órajelenet”, de ezt több tanú is csak hallomás alapján állította.¹⁴⁰

Hüttner 1919 novemberében került előtérbe, ekkor hozták fel Budapestre. Miskolcon sikasztás és hivatalos hatalommal való visszaélés miatt volt letartóztatva. Pár napos kihallgatás után összeállt az anyag, ami később nagyjából a vádirat lett. Eddigre már egyértelműen bekerül Friedrich neve is a gyanúsítottak közé, ennek nem kevés politikai következménye is volt.¹⁴¹

Mikor Friedrich értesült gyanúba kerüléséről, azonnal felhívta Matyasovszky főkapitányt, és kijelentette, hogy mindent elmond, amit tud. A kihallgatás során kiderült, nem tudott semmit a merényletről. Ennek ellenére a neve kikerült a sajtóba is. Friedrich többször nyilatkozott arról, hogy neki semmi köze nem volt Tisza megöléséhez, ezt rágalomnak tartotta.¹⁴²

Közben a nyomozás először, részben a kor kriminalisztikai technológiai helyzetéből adóan, részben pedig az eltelt majdnem egy év miatt, kevés eredményre jutott. A legfontosabb bizonyítékokat a tanúvallomások adták.

A nyomozás első szakaszában Kovács Lajos hadbíróhoz tartozott a Tisza-ügy, de az ő lelkiállapota egyre jobban romlott. Végül megállapították, hogy komoly melankóliája lett, előrehaladott neuraszténiában szenvedett. Halála napján megkérdezte beosztottját, hogy kinyithatja-e az ablakot, majd kiugrott. Utóda Margalits Ede lett, ő áttanulmányozva az

¹³⁹ Hegedűs i.m. 68-71.

¹⁴⁰ Uo. 71-74.

¹⁴¹ Uo. 76-78.

¹⁴² Uo. 89-90.

anyagot, 300 kihallgatási jegyzőkönyvből 50-et tartott használhatónak. A letartóztatottak közül 17-ből 7-et 1920. január 26-án, szabadon engedett, így a következő tíz maradt: Hüttner Sándor, Kéri Pál, Sztanykovszky Tibor, Gärtner Marcell, Dobó István, Vágó Wilhelm Jenő, Fényes László, Lengyel László, Magyar Lajos, Heltai Viktor. Gyanúsított volt még Friedrich István, de ő szabadlábon védekezhetett.¹⁴³

Heltai a tárgyalás előtt elszökött Bécsbe, és Magyar Lajos ellen is ejtették a vádat. A maradék vádlott ügyében vita indult a polgári és a katonai bíróság között, hogy ki vonhatja felelősségre őket.¹⁴⁴ A vádlottak egy része a hadbíróshoz került. Annak ellenére, hogy a honvédelmi miniszter 100112/920. sz. rendelete szerint minden tartalékos, nem hivatásos katona 1919. március 21-től leszereltnek tekinthető, ezért Dobót, Sztanykovszkyt és Vágót a polgári bíróság vissza szeretne volna kapni.¹⁴⁵ A döntés végül a legfőbb haditörvényszékhez és a Kúriához került. Végző döntés 1920. december végén született, Sztanykovszky kivételével valamennyi terheltet vád alá helyezték. Dobó István gyilkosság, Kéri Pál felbujtás, Fényes László, Gärtner Marcell, Lengyel László és Vágó Wilhelm Jenő bűnrészesség címén került megvádolásra.¹⁴⁶

A katonai oldalról a vizsgálatot Sztupka hadbíró irányította, 1919. december 6-ától, akit a Honvédelmi Minisztériumból a fővezérségre helyezték át e célból.¹⁴⁷

Pár aprócska kérdés rendezése még hátra volt. Friedrichnek, hogy a bíróság elé állíthassák, fel kellett függeszteni a mentelmi jogát. Ez 1920. augusztus 7-én valósult meg, bár pártjának képviselői hevesen tiltakoztak ellene.¹⁴⁸

Dr. Szrubián Dezső rendőrtanácsos, az 1933. december 24-i 8 Órai Újságnak nyilatkozta, mint a Tisza-gyilkosság egykori nyomozásvezetője, hogy „a kommün bukása után egynéhány nappal – 1919. augusztus első napjaiban – a budapesti főkapitányságon megindult a nyomozás Tisza gyilkosai után. A nyomozás reménytelennek látszott. Közel egy esztendei idővesztés, két forradalmi korszak és az utánuk következő teljesen bizonytalan

¹⁴³ Uo. 99-100.

¹⁴⁴ Uo. 101.

¹⁴⁵ Uo. 99. Hegedűs itt is azzal magyarázta ezt, hogy Horthyék minél gyorsabban le kívántak számolni politikai ellenfeleikkel.

¹⁴⁶ Uo. 101-102. Hegedűs szerint Horthyék nem bíztak a polgári bíróságban, de fenn kellett valamennyire tartani a törvényesség látszatát.

¹⁴⁷ Uo. 102.

¹⁴⁸ Uo. 103-104.

állapotok, súlyosbítva a román megszállással és a rendőrség akkori hiányos felszerelésével, nem sok reményt adott a sikerre. A munka hónapokig folyt a legnagyobb erőfeszítéssel, a főkapitányság ablakai sokszor hajnalig világítottak be az éjszakába, de nemcsak itt pergett a nyomozás munkája, hanem kint a az elhagyatott külvárosokban és részben a vidéken is.

- A nyomozás eredményeként Dobó István tengerésztiszt, Sztanykovszky Tibor joghallgató, tartalékos zászlós, Hüttner Sándor főhadnagy, Gärtner Marcel magánhivatalnok és Kéri Pál újságíró kerültek előzetes letartóztatásba, akiket később a bíróság el is ítélte.
- Az előbb említett gyanúsítottak egy részének vallomása szerint a tettesek között volt Pogány József későbbi népbiztos, Csernyák Imre, Horvátsánovics József tengerész és egy Láng nevű hadapródjelölt. Pogány, Dobó és Horvátsánovics lőttek Tiszára, és Pogány adta le az első lövést. Kéri Pál a gyilkosság tartama alatt az utcán várakozott.
- Egyébként Kéri volt az, aki kihallgatása alatt csodálkozott afölött, hogy Tisza meggyilkolása miatt még felelősségre vonnak valakit. A nyomozás során elhangzott egyik vallomás szerint ugyan csak ő volt az, aki az „Otthon Kör”-ben október 31-én délután négy órakor óráját elővéve, a következőket mondotta:¹⁴⁹
- Tiszának még másfél órája van...

Az egyik újságíró kérdést intézett hozzá:

- Igaz-e, hogy Tiszával valami gázságot akarnak elkövetni?
- Remélem végezni fognak vele, ez a leghelyesebb – felelte Kéri és elrohant.

A gyilkosság másfél óra múlva megtörtént...

1918. november 1-jétől 1919. augusztus haváig terjedő időben igen sok ember kérkedett azzal, hogy részt vett Tisza István meggyilkolásában, mert ezt akkor dicsőségnek tekintették. Ezek a dicsekedők természetesen ijedten tagadták le a „dicsőséget”, amikor kézre kerültek. A számtalan, legnagyobbbrészt jóhiszemű, de mégis téves bejelentés is hátráltatta a nyomozást, de végül is 1920 februárjában, kimondhatatlan nehézségek után sikerrel befejezést nyert.”¹⁵⁰A nyomozás vezetőjének sajtóban megjelent (a 8 Órai Újság ekkoriban kormánylap volt) véleménye nem járult hozzá a helyzet tisztázásához, a nyomozást hősies embert próbáló feladatként jellemezte, az elítélésekkel szemben felmerülő kérdőjeleket azzal oldotta meg, hogy akik vád alá kerülnek, mindenképp tagadnak. Állításával szemben a nyomozati szakasz teljesen azért nem zárult le februárban, ezért is tudták az első pert csak augusztusban elkezdni.

¹⁴⁹ És amit mindenki hallomásból tudott csak. Cserei komoly érvei a bűnössége mellett, hogy túl sok alibije volt.

¹⁵⁰ *Rajner Béla: Gróf Tisza István tragédiájának hiteles története. Szerzői kiadás, Budapest, 1933. 37-39.*

A nyomozás kezdeti szakaszában történt egy érdekes eset. 1919., szeptember elején őrizetbe vették Girtler Aladár huszárfőhadnagyot, és Siófokra szállították, ahol kihallgatták (a jegyzőkönyv csak 1921. július 5-i gépelt másolatában maradt fenn). Vallomása a forradalom előzményeit és lefolyását tárgyalta. A forradalom ténylegesen október 30-án este kezdődött és 31-én reggel hat órára, már teljesen sikeres volt. Az előkészítése viszont már 1918 augusztusában elkezdődött, politikai téren a Károlyi-párt, a polgári radikálisok és a szocdemek, katonai téren a Csernyák Imre vezetése alatt álló katonatanács kezdte meg (több tagját pl.: Pusztai Gazda Jenőt többször kihallgattak a nyomozás során). A nemzeti tanácshoz október 20-án csatlakozott. Az előzményeket november 13. után meg miután Pozsonyba ment Estefányi századossal. A budapesti államrendőrség tisztikara (Szentkirályi, Kormos, Környei) is október 20-án már felesküdték a Nemzeti Tanácsra. A forradalom végrehajtására, a Nemzeti Tanács a Károlyi-palotában katonaszökevényeket gyűjtött össze, pénzelte és élelmezte őket. Sikerült még a budapesti 37. gyalogezredet, a munkásságot és az egyetemistákat is maguk mellé állítani. Friedrich komolyan részt vesz a szervezésben. Október 28-án ő vezette a népet a Lánchídi-csatában a rendőrkordon ellen, itt lábsebet kapott. Girtler a központi városháza és dunai monitorok és a bosnyák katonaság visszaverésében vesz részt. A nyomozás szempontjából leghasznosabb megjegyzése arra vonatkozott, hogy délután 5 óra tájban, nem sokkal az után, hogy Károlyi beszélt a néphez. Pogány¹⁵¹ jött be egy tengerésszel (Dobó István), és bejelentette, hogy Tiszát megölték (Girtler ezt nem konkretizálta, hogy „mi öltük meg” vagy valakik megölték). Az ott lévők sajnálkoztak. Girtler hallott még a Laehne államtitkár által kifizetett jutalmakról (10 vagy 20 ezer korona a 11-es katonatanácsnak).¹⁵² Vallomása sok szempontból alátámasztotta a vád állításait, és a forradalmat nem valami spontán felkelésből kibontakozó dolognak, hanem egy sikeres konspiráció betetőzésének állította be. Ebbe szervesen illeszkedett Tisza István megölése, mivel már ekkor elkezdett kialakulni az a gondolat, hogy Magyarország bukása szervesen összefügg Tisza megölésével.¹⁵³

¹⁵¹ Pogány bűnösségére több terhelő vallomás, és közvetett bizonyíték érkezett a nyomozás során, pl.: Festetich Sándor gróf kijelentéséről tett vallomás: „hisz Tisza gyilkosával most is a kaszinóig jöttem!” In.: *Stettner Tamás: Kék Könyv. Tisza István gróf meggyilkolásáról és a rendőri nyomozásról.* Egyesült Könyvnyomda, Budapest, 1919. 6-9. Mindezek ellenére, bár Pogány József bűnösségét a nyomozóhatóságok elfogadták, mivel nem volt kéznél, sokat a kommunista szállal nem foglalkoztak.

¹⁵² BFL VII. 5 c 7083-1919 31-34. folio

¹⁵³ *Csere Péter: Gróf Tisza István meggyilkolása.* Unicus Műhely, Budapest, 2013. 5-7.

Girtlernek azonban már nem adatott meg a lehetőség, hogy vallomást tegyen a bíróság előtt is. Mivel 1919. október 2-án szökési kísérlet közben, a járőr csak úgy tudta megállítani, hogy lelőtte Siófok határában.¹⁵⁴

Amikor 1926-27-ben újraindították a nyomozást, Girtlerre felkutatási parancsot adtak ki személyleírással 1926. október 18-án.¹⁵⁵ De Budapesten egy hét után sem lették föl.¹⁵⁶

Friedrich Istvánnak a Tisza-ügyben először 1919. november 2-án kellett vallomást tenni.¹⁵⁷ A vallomásával azt szeretne volna bizonyítani, hogy mennyire kevés köze volt az egész forradalomhoz (a gyilkosságról nem is kérdezték még ekkor), csak véletlenül és csak érintőlegesen keveredett bele az egészbe. 1918. október 28-án ment be a belvárosba, hogy utána nézzen, hogy mi folyik ott. Azt leszögezte, hogy erre csak délután kerülhetett sor, mivel ő a nap nagyrészt a gyárában dolgozva tölti. Akkor járt először a Károlyi-párt Gizella-téri helységében is. Itt önként csatlakozott a béke fönntartása érdekében ahhoz a küldöttséghez, amely a várba kívánt fölmenni, hogy József főherceggel beszéljenek. Amikor a Lánchídhöz érkezve, rendőrkordonba ütköztek, és csak a főkapitány engedélyével juthattak volna át. Ekkor „az odatóduló csöcslék közül valaki löhetett.” A kavarodás véget érte után, látva, hogy a békés rendezésnek esélye sincs, hazament Mátyásföldre, és csak október 31-én déltájban jött be.¹⁵⁸ Akkor pedig azért, mert üzentek neki, hogy vegye át a hadügyi tárcát. Lovas kocsival indult, de a tömeg tumultus miatt, csak gyalog jutott el az Astoriába. „Ahol úgy mondták, hogy a Nemzeti Tanács székel”. Ennek soha nem volt tagja, és esküdt sem tett neki. A hadügybe fölment, ott Szurmay Sándor hadügyminiszterrel letárgyalta az átadást, itt érte a hír Tisza haláláról. Végül is csak az államtitkári állást kapta meg. November 3. után felismerve, hogy a rendszer rossz irányba tart, ellenforradalmi szervezkedésbe kezdett. Pogánnyal az elejétől fogva szembeszállt, mivel az a katonatanácsai kormánybiztosi állását, a hadsereg szétverésére használta fel. Vallomását 1920. december 6-án újra folytatólagosan felvették. Ott azt állította, hogy csak október 31-én késő délután hallott a Tisza-gyilkosságról. Tagadta, hogy bármi közze lett volna hozzá. Azt többször hangsúlyozta, hogy Girtler vallomása több

¹⁵⁴ BFL VII. 5 c 7083-1919, 59. folio (szintügy csak másolatban maradt fenn)

¹⁵⁵ BFL VII. 5 c 7083-1919, 2107. folio

¹⁵⁶ BFL VII. 5 c 7083-1919, 2108. folio

¹⁵⁷ A magyar történelem sem túl gyakori, hogy egy éppen hivatalát betöltő kormányfőnek. Ez ebben az esetben azért is volt elképzelhető, mivel ekkor még nem volt választott képviselő, így nem védte a mentelmi jog.

¹⁵⁸ Vádirat szerint az előző kép nap nagy részét is benn töltötte Pesten, hogy Tisza meggyilkolását, és a hatalomátvételt tervezze.

ponton nem állja meg a helyét, ezért nem lehet rá építeni. Ellenforradalmiságára az is bizonyíték, hogy a proletárdiktatúra elején elfogták.¹⁵⁹

Friedrichnek bíróságokon is képviselnie kellett álláspontját, ezt sikerrel tette, hiszen felmentették, de soha sem sikerült lemosnia a vádat, hogy részt vett a gyilkosság előkészítésében. A haditörvényszéken 1920. augusztus 11-én tett tanúvallomást. Csak pár aprósággal egészítette ki vallomását, Már 28. előtt is volt fenn a pártklubban, de csak párszor. A függetlenségi Károlyi-pártnak csak kültagja volt. Szerencséjére nem sérült meg komolyan a Lánchídi-csatában, csak hasba nyomták. A következő napon erős asztmatikus roham gyötörte ezért egész nap otthon tartózkodott. 31-én először a mátyásföldi egyesületek képviselőjében kellett fölmennie a Nemzeti Tanácsba, hogy azok csatlakozási szándékát megvigye.¹⁶⁰ A hadügyminiszterségre közvetetten Károlyi kérte fel. Azért vallomásában a kor hangulatának megfelelően fogalmaz többször: „ha a száz-hatszáz embert összeszedjük, akkor az egész zsidó társaság szétszalad és szétrobban”. Többször leszögezte, hogy Hüttnerrel rossz viszonyban van, ő többször feljelentette a kommün alatt, annak ellenére, hogy korábban segítette az apja reaktiválási ügyében. A további kérdések döntő része a forradalom előkészítésére, a Nemzeti Tanácsra és a katona tanácsra vonatkoztak.¹⁶¹

Friedrichet legközelebb a polgári tárgyalás során hallgatták meg (ott már vádlottként, bár szabadlábon védekezhett). Gyakorlatilag ugyan azt mondta, mint korábban,¹⁶² így tettek például a mellette tanúskodók is, Szmrecsányi György¹⁶³ (ekkor már az ébredők volt vezetője), és Szurmay Sándor korábbi hadügyminiszter.¹⁶⁴

¹⁵⁹ BFL VII. 5 c 7083-1919, 90-97. folio

¹⁶⁰ Azzal az állításával, hogy ő csak egy követ, egy közvetítő, szembe megy gróf Károlyi Mihálynak az állítása (In.: *Károlyi Mihály: Hit, illúziók nélkül*. Magvető, Budapest, 1977. 119.), Miközben vártak, hogy a király és a politikai elit valamilyen döntésre jusson, Friedrich kiabálta lehangosabban: „Tetteket! Tetteket! Tetteket!”. Károlyi is jól értesülten jegyezte meg, hogy Tisza-meggyilkolásában bűnösnek legnagyobb eséllyel, Friedrich Istvánt tartja. (In.: Uo. 416.)

¹⁶¹ Gróf Tisza István gyilkosai a hadbíróság előtt. 110-122.

¹⁶² BFL VII. 5 c 7083-1919, 1140-1159. folio

¹⁶³ BFL VII. 5 c 7083-1919, 1514-1516. folio (Friedrichet minden ilyennel vádolni szerinte aljasság, az akkori államtitkár, már decemberben megpróbált segíteni neki, egy ellenforradalom kiobbantásában.)

¹⁶⁴ BFL VII. 5 c 7083-1919 1200-1208. folio (Szurmay amúgy is elég jó viszonyban volt Friedrichhel, a háború alatt nála szolgált, és az őszirózsás forradalom alatti cselekedeteit is, úgy értelmezte, hogy azok célja a haza megmentése.)

Friedrich esetében a bíróság valamilyen oknál fogva nem várta meg a tárgyalás végét, még az előtt bizonyíték hiányában felmentette.¹⁶⁵

Egy sajátos pillanat is bekövetkezett a polgári tárgyalás során: Ulain Ferencet (aki Almássy Denise sértetett képviselte az ügyben) is tanúként hallgatták meg. Egy elég érdekes történetet adott elő, mely szerint miután értesültek (Paksy Zoltán, Lengyel László, Károlyi Imre) arról, hogy a miniszterelnök esetlegesen gyilkos, nagyon megijedtek (a megszállás rémképe derengett fel előttük). Megoldásnak azt ajánlották a fővezérségnek, hogy a kormányfőt le kell tartóztatni, és vizsgálati őrizetbe kell rakni, vagy pedig emigrációra kell kényszeríteni. A főügyészt szerették volna megnyerni az ügynek, de Váry nem bízott Hüttner vallomásaiban. Kovács vizsgálóbíró még rosszabb volt, azt találta mondani: „Friedrich István Magyarország legnagyobb államférfija”. Határozottan visszautasította a szuggerálás vádját. Egész végig az igazság kikutatásának érzése hajtotta. Amikor Gál védő megkérdezte tőle, hogy tudja kik ölték meg Tisza Istvánt, akkor csak annyit válaszolt, „ha tudnám, rég megmondtam volna.”¹⁶⁶

A nyomozás és a tárgyalások sem tudták megnyugtatóan rendezni az ügyet, nem véletlen, hogy a mai napig vita tud kialakulni a Tisza-gyilkosságról.

¹⁶⁵ Hegedűs Sándor, i.m.:181-182. (A vád szempontjából kissé problémás maradt, hogyha az összeesküvők egyike nem bűnös, akkor a többiek, hogy lehetnek azok, a per végén Fényes Lászlót is felmentették, Kéri Pál halálos ítélete meg gyakorlatilag mindegy volt, hiszen, ő amúgy is beletartozott a szovjetekkel kötött fogolycsere megállapodásba.)

¹⁶⁶ BFL VII. 5 c 7083-1919, 1642-1684.

A 20-as és 30-as évek

Az elkövetkező évtizedeket is röviden ismertetném, annak érdekében, hogy életpályájuk minél teljesebb mértékben megismerhető legyen.

Ulain és Friedrich bár külön utakon haladtak előre, két dologban mindenképp hasonlítottak, politikai pályájuk ezen korszakát mindketten ellenzékben töltötték, ami mellett végig megőrizték, a rendes foglalkozásukat. Ulain mind ügyvéd praktizált, Friedrich pedig a gyárát menedzselte.

Friedrich felmentése után nem sokkal a nyugatmagyarországi-felkelés egyik aktív résztvevője lett, szabadcsapatot szervezett, és Kismarton térségében részt vett a harcokban. Bár legitimista volt, IV. Károly visszatérési kísérleteihez inkább csak elviekben asszisztált.¹⁶⁷

Ulaint a 20-as években három fontosabb ügygel kapcsolatban kell megemlítenünk. Egyrészt 1922-23 folyamán kapcsolatba került a müncheni Német Nemzetiszocialista Munkáspárttal, mellyel határokon átnyúló együttműködési tervszetről tárgyaltak (annak a folytatásáról volt szó, amit még 1919-1920 folyamán Horthy és Gömbös kezdett el, de ami akkor aktualitását veszítette.)¹⁶⁸ Ulain és társai a müncheni sörpuccsal egyidősen terveztek végrehajtani egy hazai rendszerváltást.¹⁶⁹ A nyomozóhatóságok a puccs végrehajtása előtt letartóztatták őket, és eljárást indítottak ellenük. Az ügy persze korántsem ennyire tiszta, a végén mindhárom vádlottat felmentették (Bobula Tituszt, Dr. Szemere Bélát és D. Ulain Ferencet).¹⁷⁰

1924. után Gömbössel együtt vált ki a kormánypártból, tagja volt annak a csoportnak, mely Kecskeméten megalakította a Magyar Nemzeti Függetlenségi Pártot

¹⁶⁷ *Karsai Elek*: Számjeltávirat valamennyi magyar királyi követségnek. Táncsics Könyvkiadó, Budapest, 1969. 123. (Nem ragaszkodott IV: Károlyoz, Habsburg uralkodóként akár József főherceget is elfogadta volna.)

¹⁶⁸ *Sakmyster, Thomas*: Admirális fehér lovon. Horthy Miklós, 1918-1944. Helikon, Budapest, 2001. 69-73.

¹⁶⁹ BFL VII. 18 d 03/0610-1923, 1-32. folio

¹⁷⁰ BFL VII. 18 d 03/0610-1923, 237-238. folio

Ulain következő jelentősebb szereplése, amikor 1924. folyamán elég aktívan közreműködött az Esküdt-ügy kirobbanásában.¹⁷¹

Friedrich és az ország sajátságos helyzetére jellemző, hogy ellenzékiisége ellenére részt vett a frankhamisítási ügyben.¹⁷² Ezeknek az ügyeknek a lezáródása után jelentős mértékben csökkent a mozgásterük, hiszen minél stabilabb volt a rendszer, nekik annál kevesebb cselekvési tér jutott.

¹⁷¹ Bethlen István titkos iratai. Szerk.: Szinai Miklós – Szűcs László. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1972. 156-157.

¹⁷² Uo. 197-234.,

Zárás, utóélet a kiépülő kommunista diktatúrában

1919 zavaros időszaka Ulainnak és Friedrichnek is meghozta a kiemelkedés lehetőségét. Különböző politikai csoportokat választottak, szembe is kerültek egymással. Összecsapásuk keretét a Tisza-ügy adta. Melyben Ulain a sértett képviselőjeként, több ponton befolyásolva a vádat és a nyomozást, szeretne volna bebizonyítani, hogy Friedrich István bűnös. Ez nem sikerült. Friedrich ártatlannak bizonyult, bár rengeteg eszközt próbáltak felhasználni ellene (vallomások, Ballóné-féle emlékkönyv, hadügyminisztériumi kifizetések stb.). Per vége előtt Friedrichet felmentették. De bűn árnyéka végig rajta maradt. Ulain szintűgy megbélyegződött azzal, hogy ügyvédként politikai machinációkban vett részt.

1945. után sem Friedrich, sem Ulain nem volt kimondottan jó helyzetben, hiszen bármennyire is háttérbe szorultak már a Horthy-korszak végére, akkor is rendszer jelentősebb személyiségeihez tartoztak.

Ulain 1944-ben még tagja a budapesti ügyvédi kamarának, de ekkor az ő helyzete is a front közeledtével egyre jobban romolhatott.¹⁷³

Ulainról 1947. februárjából van újabb információ, a Budapesti Ügyvédi Kamara főügyésze kérte a kamarai nyilvántartásból való törlését, mivel ismeretlen helyre költözött, és irodát sem tart fenn.¹⁷⁴ A lakcímközlési kérvényt a Budapesti Államrendőrség adta ki, mivel ismeretlen helyen tartózkodónak nyilvánították.¹⁷⁵ 1947. január 23-án érkezett be Dr. Goitein Sándor levele, őt bízták meg Dr. Ulain Ferenc ügyvédi irodájának gondnokságával, ez alól kérte a felmentését. A Markó utcában Ulainnak se lakása, se irodája. Sikerült közvetetten érintkezésbe lépnie, Dr. Ulain Ferencnével, aki levelében kijelentette neki, hogy férje volt ügyvédi irodájának tartozása nincs, elszámoltatni valója szintűgy nincs. Ebből Dr. Goitein az állapította meg, hogy gondnokság alá való rendelés nem aktuális, ez alól kérte felmentését.¹⁷⁶ Ennek ellenére az ügyvédi kamara még egyszer úgy határozott, hogy kihagyja az ügyvédek jegyzékéből, mivel nem jelentkezett sem személyesen, sem megbízott útján. Irodája

¹⁷³ Budapesti Ügyvédi Kamra tagnévsora In.: Igazságügyi közlöny 1944. 6. (Megjelent 1944. június 30-án) 253.

¹⁷⁴ Ulain-akta: 1947. Dr. Simonyi Lajos, a Kamara főügyészének határozata, dátum és iktatás nélkül (így az kicsit bizonytalan, hogy ez az indító ügyirat, vagy a záró).

¹⁷⁵ Ulain-akta: 201/1946

¹⁷⁶ Ulain akta: 1947. január 23-ai Dr. Goitein levél

gondnokául Dr. Goitein Sándor jelölték ki.¹⁷⁷ Véglegesen 1947. március 5-én sikerült törölni Ulaint az ügyvédi névjegyzékből, indokként továbbra is az ismeretlen helyre költözöttet jelölték meg.¹⁷⁸ Nem sokkal ezt követően érkezett be az értesítés a Nyugdíjintézetől, hogy Dr. Ulain Ferenc ott is törlésre került.¹⁷⁹

Ulainról ez az utolsó jelenleg fellelhető információ, ez után teljesen kikerült a magyarországi hatóságok látóköréből, ezért is van az, hogy halálának dátumát ma sem ismerjük, és még a körülbelüli okot sem tudjuk megadni rá. Az 1945 utáni iratokból arra lehet következtetni, hogy túlélte a háborút, de az már nem dönthető el, hogy emigrált-e. Felesége sem úgy ír róla, hogy ekkor már halott lett volna.

Friedrich 1951. során kerül újra elő, a Grósz József kalocsai érsek elleni perben. A Mindszenty József hercegprímás ellen lefolytatott tárgyalás után a hatalma további kiépítésére törekvő kommunista rezsim, a katolikus egyházra kívánt újabb, most már döntő csapást mérni. Grósz, aki Mindszenty eltávolítása után vette át az egyházi vezetést, próbált valamifajta modus vivendit kialakítani, de állami részről ezt ténylegesen nem fogadták el. Hiába írta alá a megegyezést az állammal, újabb és újabb követelésekkel szorították hátrébb és hátrébb. 1951. tavaszán a magyar katolikus egyháznak is csatlakozni kellett volna békeharchoz. Ezt Grószék nem támogatták. Ennek hatására is a Magyar Dolgozó Pártjának vezetése döntött május 4-én egy újabb nagyszabású per lefolytatásáról, ahol a megfogalmazták a politikai vonalat: a vádlottak közül többen gyilkosságra szövetkeztek, hogy megdöntsék a népi demokráciát, ellenforradalmi szervezeteket alakítottak, vissza kívánták állítani a régi rendet, a szervezést a klerikális reakció végezte. A pernek be kell bizonyítania, hogy az egyház nem gondolta komolyan az állammal aláírt szerződést. Minél jelentősebb mértékben kell bevonni a szerzeteseket is a vádba. A fő cél az egyház belelökése az erkölcsi mocsárba.¹⁸⁰ Grósz ellen az alábbi vádat fogalmazták meg: összeesküvés¹⁸¹ vezetése a Magyar Népköztársaság ellen és az államfői tisztség elfogadása. Ehhez kapcsolták hozzá a koncepció kialakítása során Friedrichet, akit, mint államfő (homo regius), kinevez a miniszterelnöki tisztségre. Ezzel a jogfolytonosságot szerették volna hangsúlyozni az

¹⁷⁷ Ulain-akta: 1192/1947 (1947. február 27.)

¹⁷⁸ Ulain-akta: 1192/1947 (1947. március 5.)

¹⁷⁹ Ulain-akta: 1192/1947 (kézbesítési bizonyítvány)

¹⁸⁰ Balogh Margit – Szabó Csaba: A Grósz-per. Híres politikai perek. Kossuth Kiadó, h.n. [Budapest], 2002. 25-26.

¹⁸¹ A Grósz-per előkészítése 1951. Párhuzamos Archívumok. Szerk.: Szabó Csaba. Osiris – Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2001. 28. Célja: ezen kívül még a Habsburgok uralmának a visszaállítása.

ellenforradalmi rendszerhez. a vád szerint Bozsik Pál prépost és Farkasa Endre (ők is kulcsszereplők voltak, ugyanis rajtuk keresztül lehetett egyházi vonalon kiszélesíteni a pert, mivel nagyon sok emberrel álltak kapcsolatban)¹⁸² állítottak össze egy kormánylistát, melynél eredetileg az előbbi lett volna a miniszterelnök. Ezt dolgozták át Grösz javaslatára, és került Friedrich a kormányfői tisztségre.¹⁸³ Az egyik kulcsmomentum az esküszöveg volt, amelyet állítólag hosszas tárgyalások során sikerült kialakítani. Ezzel eskették volna föl Friedrichet, még a „rendszerváltozás” előtt. Ezen tárgyalásokra folyamatosan kérték az USA nagykövetségének a jóváhagyását (megalakuló kormányból többen nyugaton tartózkodtak).¹⁸⁴ Friedrichre azért gondolt Grösz, mivel már vezette egy hasonló helyzetben az országot, 1919. második felében.¹⁸⁵ Grösz kihallgatási és más egyéb terror technikáknak köszönhetően a végén már szinte mindent bevallott. Friedrich mellett még rengeteg embert sikerült bevonni a perbe, így a különböző témák mellett mellékpereket is kellett szervezni.

Friedrich és társait is ezért állították külön bíróság elé. Friedrich azonban nem volt hajlandó ezt elfogadni, mivel jogilag ebben a formában érvénytelennek tartotta a homo regius titulust, mivel jogi érvelése (egyetemi évei alatt jogot is hallgatott) alapján azt csak az esztergomi érsek tölthette volna be. Bár ez az álláspont nem volt pontos (hiszen 1918-ban például Habsburg József Ágost főherceg töltötte be a tisztséget).¹⁸⁶ Végül 15 évre ítélték elsőrendű vádlottként, 1958-ban halt meg a váci börtönben.¹⁸⁷

Friedrich István egyike a magyar történelem legkalandosabb figuráinak, rengeteg mindennel foglalkozott, egyszerre volt meg benne a kapitalista sikertörténet (gyáros, lapkiadó, képviselő), a sportoló (tagja volt a magyar fociválogatottnak), a sportszervező (MLSZ egyik első elnöke), futballbíró. Másrészt a szociális érzékenységű humanista (írásainak jelentős többségét legjobban ezzel a jelzővel lehet leírni). Az örök ellenzéki, akiknek muszáj a hatalommal szemben küzdenie. Míg Ulain a 20-as években csak szépen lassan szorult háttérbe, Friedrich esetében, inkább egy hirtelen fölemelkedés, aztán egy gyors zuhanás képe jelenhet meg.

¹⁸² Uo. 30-31.

¹⁸³ A Grösz-per előkészítése 1951. 28.

¹⁸⁴ Uo. 99.

¹⁸⁵ Grösz József kihallgatási jegyzőkönyve, 1951. május 19. In.: A Grösz-per előkészítése 1951. 131.

¹⁸⁶ Balogh Margit – Szabó Csaba: i.m.: 34-35.

¹⁸⁷ A Grösz-per előkészítése 1951. 386.

Ulain pályája rendkívül érdekes, egyrészt a háború előtt sikeres embernek tűnik, fölfelé ívelő pályával. A háború idején be kellett vonulnia, de ez sem akadályozta meg benne, hogy továbbra is megőrizze kulturális kapcsolatait. A világháborús vereségek biztos, hogy komoly hatást gyakoroltak rá. A 1918. késő ősze, és tele komoly traumát jelenhetett neki is, mikor a román csapatok megszállták Erdélyt, és a Partium jelentős részét. Ezek hatására természetesen volt a radikalizálódásának a megindulása.¹⁸⁸ A Tanácsköztársaság erre kiválóan rá tudott segíteni, Ulain ebben az időszakban amúgy is különösképp nehéz helyzetbe került, hiszen bebörtönözték. Szabadulása után Szegedre ment, ahol csatlakozott az ottani ellenforradalmi csoportokhoz. Ettől kezdve ez életének egyik legmeghatározóbb összeköttetése, hiszen ennek köszönheti képviselőiségét, de talán még ennél is többet, hiszen akár ő is tartozhatott volna a vagonlakók közé. Hiszen egzisztenciája az elszakított országrészen maradt, mindent újra kellett építeni. Minden kihívás és probléma ellenére sikerült is neki. Talán egy dolgot szeretett volna még, a tényleges hatalomba való bekerülést, de ez tartósan nem sikerült neki. Ő is mint Friedrich, az örökös ellenzéki maradt. Az újabb világháború és a szovjet megszállás már élete alkonyát érte, és minden, amiért addig dolgozott, megsemmisült, ez nagyvalószínűséggel elég keményen érinthette. 1945-ben már 64 éves volt. Ügyvédi irodájának és nyugdíjának az elvesztése anyagilag ellehetetleníthette. Annak pontos feltárása, hogy pontosan hol, hogyan és mikor halt meg, azt további források bevonását tesz majd szükségessé.

¹⁸⁸ Az mondjuk, hogy ez 1916/1917-ben bekövetkezett (*Bihari Péter*: *Lövészárok a hátszágban. Középosztály, zsidókérdés. antiszemitizmus az első világháború Magyarországon*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008. 17-57.), vagy csak a frontbomlással egybekötve nehéz megállapítani, A választójogról írott művében ebből semmi nem érezhető.

Bibliográfia

Rövidítések:

Gesellschaft für Kritischen Zeiten=KZ

Történelmi Szemle=TSZ

Minisztertanácsi jegyzőkönyvek=MTJ

Források:

Budapest Fővárosi Levéltár:

BFL VII. 5 c 7083-1919 Tisza István meggyilkolásának ügyében folytatott jogi eljárás anyaga

BFL VII. 18 d 13/4029-1920 Tisza István meggyilkolása ügyében lefolytatott mulasztási és a hatalommal való visszaélési eljárás

BFL VII. 18 d 03/0610-1923 Ulain Ferenc és társai elleni büntetőper

Friedrich István fogolytörzskönyve. <http://home.arcanum.hu/fogoly/view/70425/?pg=0>
2014.03.30.

Ulain Ferenc fogolytörzskönyve. <http://home.arcanum.hu/fogoly/view/102942/?pg=0>
2014.03.30.

Budapesti Ügyvédi Kamara:

Dr. Ulain Ferenc – ü5134 személyi anyaga (továbbiakban: Ulain-akta)

Minisztertanácsi jegyzőkönyvek: (<http://www.digitarchiv.hu> 2014.03.30.)

MTJ 1919.08.08.

Országos Széchenyi Könyvtár – Kézirattára:

Friedrich István levele Barabás Bélához (h.n., é.n.) 1 db

Friedrich István levele Lukinich Imréhez Budapest, 1926. január 26.

Friedrich István levelei Pekár Gyulának (1919-1925) 1+2 db

Lajta Béla nyílt levele Friedrich Istvánhoz autograph 1919. szeptember 6.

Ulain Ferenc levele Apáthy Istvánnak Zágrábból, 1917.

Ulain Ferenc levele Apáthy Istvánnak Dévából, 1918. január 3.

Ulain Ferenc levele Fraknoi Vilmosnak 1920. október 26.

Újságok, napilapok, folyóiratok:

Szózat napilap

Igazságügyi közlöny 1944. 6. (Megjelent 1944. június 30-án)

Lexikonok, adattárak, almanachok:

(időrendben)

Országgyűlési Almanach. 1906-10. évi országgyűlés. Szerk.: Vásárhelyi Ferenc. Magyar Országgyűlés 1910-15., k.n., Budapest, 1910.

1922-26. évi nemzetgyűlés. Szerk.: Beján Gyula. Parlamenti Almanach 1922-27. Sturm-féle országgyűlési almanach. k.n., Budapest, 1922.

Országgyűlési Almanach. 1922-26. évi nemzetgyűlés. Szerk.: Lengyel László, Vidor Gyula. Nemzetgyűlési Almanach 1922-27. k.n., Budapest, 1922.

1927-31. évi országgyűlés. Szerk.: Freissberger Gyula. Sturm-féle országgyűlési almanach. I. kötet. Képviselőház. k.n., Budapest, 1927.

1939-1944. évi országgyűlés. Szerk.: Haeffer István. Országgyűlési Almanach az 1939-1944.évi országgyűlésről. k.n., Budapest, 1940.

Visszaemlékezések és kiadott forrásgyűjtemények:

A budapesti német főkonzulátus jelenti... Az 1918-1919-es forradalmak és az ellenforradalom német diplomáciai iratok tükrében. Szerk.: Tokody Gyula. Kossuth Könyvkiadó, h.n. [Budapest], 1989.

A Grösz-per előkészítése 1951. Párhuzamos Archívumok. Szerk.: Szabó Csaba. Osiris – Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2001.

A XX. század magyar beszédei. Szerk.: Vajda Barnabás. Agave Kiadó, Budapest, 2007.

Auer Pál: Fél évszázad. Események, emberek. Occidental Press, Washington 1971.

Balogh Margit – Szabó Csaba: A Grösz-per. Híres politikai perek. Kossuth Kiadó, h.n. [Budapest], 2002.

Bandholtz, Harry Hill: An Undiplomatic Diary. With an Introduction on Hungary an WWI by Fritz-Konrad Krüger. Edited by Andrew L. Simon. Simon Publications, Safety Harbor, 2000.

Bánffy Miklós Egy erdélyi gróf emlékiratai. Emlékeimből – Huszonöt év. Helikon, h.n., 2013.

Beszélgetés Hegedűs Sándor történésszel: Szabadság. Munkáspárti Hetilap
<http://www.aszabadsag.hu/cikkek/2010/18/interju.htm> (2014.03.11.)

Bethlen István titkos iratai. Szerk.: Szinai Miklós – Szűcs László. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1972.

Buchinger Manó: Küzdelem a szocializmusért. Emlékek és élmények. A magyar munkásmozgalom hőskora I. Népszava Könyvkiadó, h.n., é.n.

Demény Pál: Rabságaim I. Tények és tanúk. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989.

Friedrich István: Néhány vezércikk a „Cinkota és környéke” hetilapból. 1912. október 6.-1915. május 9. Rákosvidéki Községi Nyomda, Rákosszentmihály, é.n. [1915]

Friedrich István: Keresztény Ellenzék. A mai politikai helyzet. A Rendszer bűnei. Mi a teendő? Zöld Füzet I. Szerzői kiadás, Budapest, 1929.

Friedrich István: Vádat emelek a dicsőséges uralkodó rendszer ellen! Budapest, Szerzői kiadás, 1931.

Friedrich István: A tizenkettedik óra. In.: Váalsz gróf Károlyi Imrének „A kapitalista világrend válsága” című könyvére. Írták: Czettler Jenő – Éber Antal – Friedrich István – Györki Imre – Mónus Illés. Gutenberg Könyvkiadóvállalat, Budapest, 1931.

Gömbös Gyula: Válogatott politikai beszédek és írások. Szerk.: Vonyó József. Osiris kiadó, Budapest, 2004.

Gróf Tisza István gyilkosai a hadbírótság előtt. A Magyar Távirati Iroda és a Magyar Kurír hivatalos gyorsírói följegyzései alapján. Szerk.: Bencsik Gábor. Magyar Ház, Budapest, [2002].

Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919-1945. II. kötet. A fasiszta rendszer kiépítése és a népnymor Magyarországon 1921-1924. Szerk.: Nemes Dezső – Karsai Elek. Szikra, Budapest, 1956.

Károlyi Mihály: Hit, illúziók nélkül. Magvető, Budapest, 1977.

Lengyel József: Visegrádi utca. Magvető kiadó, Budapest, 1972.

Lékai János politikai pályája. Egy jelentékeny ember az írások tükrében. Szerk.: Svéd László. Ifjúsági lapkiadó vállalat, Budapest, 1976.

Önkormányzati választások 2010 – A Munkáspárt jelöltjeinek szereplése.
<http://www.kommunista.net/hir/onkormanyzati-valasztas-2010-a-munkaspart-jeloltjeinek-szereplese> (2014.03.11.)

Prónay Pál: A határban a halál kaszál. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1963.

Rajner Béla: Gróf Tisza István tragédiájának hiteles története. Szerzői kiadás, Budapest, 1933.

Stettner Tamás: Kék Könyv. Tisza István gróf meggyilkolásáról és a rendőri nyomozásról. Egyesült Könyvnyomda, Budapest, 1919.

Ulain Ferenc: A választójogról. Politikai tanulmány. Szerző kiadás, Budapest, 1917.

Ulain Ferenc: A rabszolgaság útján. Ébredő Magyarok Egyesülete 1924. évi kongresszusán tartott előadások sorozata. Ébredő Magyarok Egyesülete, Budapest, 1925.

Szakirodalom:

Iff. Bertényi Iván: Tisza István és az I. Világháború. In.: Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről. Szerk.: Romsics Ignác. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 28-86.

Iff. Bertényi Iván: A gyűlölt Tisza István. Kommentár 2011/5.
http://kommentar.info.hu/article/a_gyulolt_tisza_istvan (2014. 03. 14.)

Bihari Péter: Lövészárak a hátszágban. Középosztály, zsidókérdés. antiszemitizmus az első világháború Magyarországon. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008.

Csere Péter: Gróf Tisza István meggyilkolása. Unicus Műhely, Budapest, 2013.

Hegedűs Sándor: Egy politikai per kulisszatitkai. Népszerű történelem. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1976.

Hegedűs Sándor: Messziről jött ellenálló: Bajcsy-Zsilinszky Endre Népi Front Az élhető Magyarorszáért (2013.december 21.) <http://www.nepifront.hu/index.php/hirek/91-mozgalmi-hirek/199-messzirol-jott-ellenallo-bajcsy-zsilinszky-endre> (2014.03.11.)

Gergely Jenő: A keresztényszocializmus Magyarországon 1903-1923. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.

Gyurgyák János: Magyar fajvédők. Eszmetörténeti tanulmány. Osiris, Budapest, 2012.

Kahler Frigyes: A főcsapás iránya: Esztergom. Mindszenty bíboros pere. Magyarországi Mindszenty Alapítvány, Budapest, 1998.

Karsai Elek: Számjeltávirat valamennyi magyar királyi követségnek. Táncsis Könyvkiadó, Budapest, 1969.

Kirschner Béla: A „szakszervezeti kormány” hat napja (1919). Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1968.

Kissinger, Henry: Diplomácia. Panem, Budapest, 2008.

Kozári Monika: A dualista rendszer (1867-1918). Pannonica Kiadó, h.n., 2005.

Kovács M. Mária: Liberalizmus, Radikalizmus, Antiszemitizmus. A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867-1945 között. Helikon Kiadó, h.n., 2001.

Nánay Mihály: „Elfelejtett ellenforradalom” – A Friedrich-kormány komplex értékelése, lehetséges alternatívák ellenében. KZ (2012) III. éf. (ganymedes.lib.unideb.hu 2014.03.27.)

Óry Károly: A rendvédelmi szervek az első világháború, az „őszirózsás” forradalom és a proletárdiktatúra időszakában. In.: Eckhart Ferenc emlékkönyv. Jogtörténeti értekezések 28. Szerk.: Mezey Barna. Gondolat Kiadó, Budapest, 2004. 328-352.

Paksa Rudolf: Magyar Nemzetiszocialisták. Az 1930-as évek új szélsőjobboldali mozgalma, pártjai, politikusai, sajtója. Osiris Kiadó – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2013.

Paksa Rudolf: A magyar szélsőjobb története. Jaffa Kiadó, h.n., 2012.

Pölöskei Ferenc: Tisza István. Gondolat, Budapest, 1985.

Pölöskei Ferenc: Horthy és hatalmi rendszere (1919-1922). Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1977.

Raffay Sándor: A Tisza-perben báró Radvánszky Béla följelenti gróf Károlyi Mihályt. Trianoni Szemle II (2010) 1. 64-65.

Raffay Sándor: Gróf Tisza István meggyilkolása. Trianoni Szemle II (2010) 1. 66-67.

Raffay Sándor: Harcoló szabadkőművesség. Küzdelem az egyház ellen. Kárpátia Stúdió, Budapest, 2011.

Romsics Ignác: Ellenforradalom és konszolidáció. Magyar História. Gondolat, Budapest, 1982.

Róbert Péter: Budapest román megszállása (1919). Budapesti Honismeret. Budapesti História 2009. évi előadások. (<http://bpht.hu/index.php?mit=historiak> 2014.03.31.)

Salamon Konrád: Nemzeti önpusztítás 1918-1920. Forradalom-proletárdiktatúra-ellenforradalom. Korona Kiadó, Budapest, 2001.

Sakmyster, Thomas: Admirális fehér lovon. Horthy Miklós, 1918-1944. Helikon, Budapest, 2001.

S. Balogh, Eva: István Friedrich and the Hungarian Coup d'État of 1919: A Reevaluation. Slavic Review 35. (1976) 269-286.

Szabó Miklós: Politikai kultúra Magyarországon 1896-1986. Válogatott tanulmányok. Medvetánc könyvek. ELTE - MKKE Program, Budapest, 1989.

Szabó Miklós: Az újkonzervatívizmus és a jobboldali radikalizmus története (1867-1918). Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2003.

Szekér Nóra: Szent-Iványi Domonkos és könyve I. Magyar Szemle XXII. (2013) 11-12. http://www.magyarszemle.hu/cikk/szent_ivanyi_domokos_es_konyve_1_resz (2014.03.11.)

Tisza István válogatott politikai írások és beszédek. Szerk.: Tőkéczi László. Osiris, Budapest, 2003.

Tisza István és emlékezete. Tanulmányok Tisza István születésének 150. évfordulójára. Szerk.. Maruzsa Zoltán, Pallai László. Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, Debrecen, 2011.

Todorov, Tzvetan: A rossz emlékezete, a jó kísértése. Mérlegen a XX. század. Napvilág kiadó, Budapest, 2005.

Tőkéczi László: Tisza István eszméi, politikai arca. Kairosz Kiadó, h.n., 2000.

Vermes Gábor: Tisza István. Századvég biográfiák. Századvég kiadó, Budapest, 1994.

Zinner Tibor: Adatok a szélsőjobboldali egyesületek megalakulásának körülményeihez. TSZ (1979) 562-576.

Zinner Tibor: Az ébredők fénykora 1919-1923. Értekezések a történeti tudományok köréből 110. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.

Tartalom

Bevezetés.....	2
Historiográfiai áttekintés és értékelés.....	4
Tisza István élete és halála	8
Merénylet	14
Vizsgálatra kijelölt szereplők rövid életútja.....	16
Friedrich István és Ulain Ferenc kapcsolatrendszere elsősorban levelezésük alapján	19
Meghatározó eszmék és gondolatok.....	21
Ellenforradalmi összeütközések	29
Perek, avagy az összeecsapás.....	41
A 20-as és 30-as évek	52
Zárás, utóélet a kiépülő kommunista diktatúrában	54
Bibliográfia.....	58
Tartalom	64